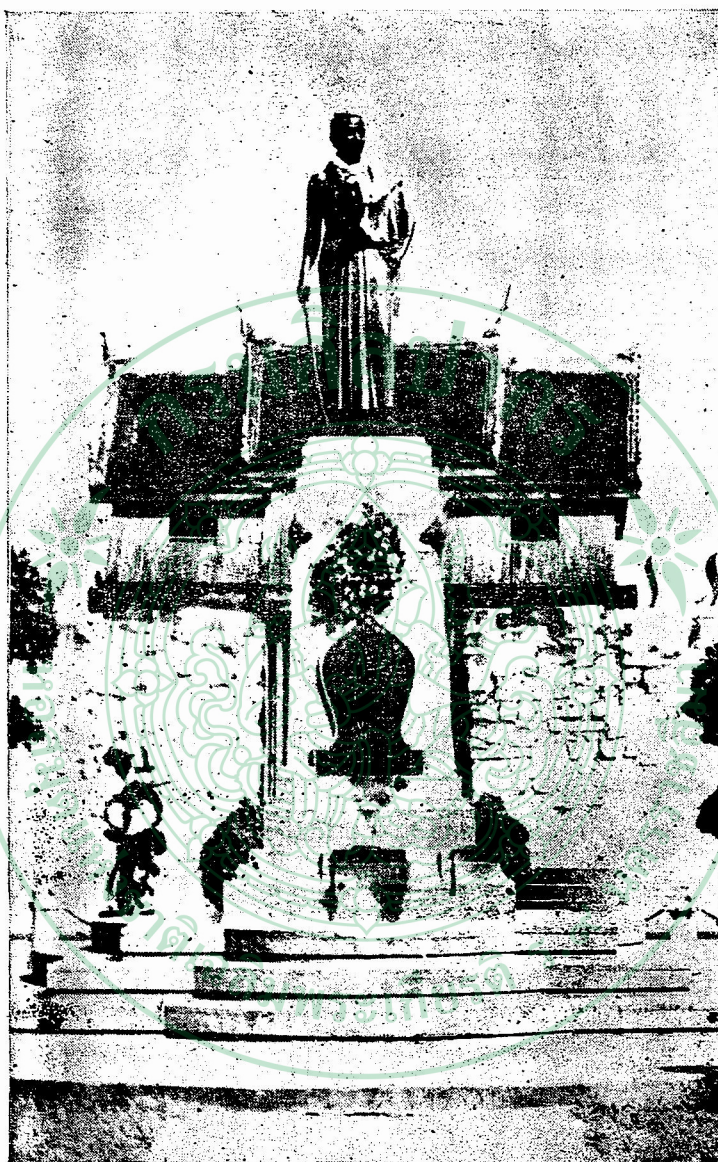

ประวัติท้าวสุนาร

กรมศิลปากร

ผู้รวบรวมเรียบเรียง

จตุรทิศแต่

พันเอก พระเวียงรุกข์จามิตร (ทอง รักสงบ)

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ประวัติทำวสุรนาฬิ

(ท่านผู้หญิงโม) วีรสตรี

พันธุ์ หลวงศรีโยธา (ดี จุฑะพล)

รวบรวมเรียบเรียง

กรมศิลปากรได้ตรวจรับรองแล้ว

พระบรมราชานุญาต รับพิมพ์เพิ่มเติมเป็นครั้งแรก

จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

จำหน่ายเพื่อหาเงินสมทบทุนทำหลังคา

พระวิหารวัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกตางนคร)

จังหวัดนครราชสีมา

(สงวนลิขสิทธิ์)

“ ผู้ที่มีเกียรติคุณปรากฏไปชั่วกาลนานนั้น
จะต้องมีความดีเด่นในทางใดทางหนึ่งเสมอ ”

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

โปรตแก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำว่า	แก้เป็น
หนังสือถึงอธิบดี		ในหน้าที่	ในหน้าที่
ก.	๒	ศรัทธา	ศรัทธา
๓	๕	เช่นนั้น	เช่นนั้น
๔	๑๖	นางสาวให้	นางสาวเหตือให้
๑๕	๙	อีกเอ็ม	อีกเอ็ม
๒๗	๑๐	เมื่อยศ	เมื่อยศ
๔๐	๑๔	แพศยานาวิน	แพศยานาวิน
๔๙	๑	ภาวะ	ภาวะ
๕๐	๕	ให้มวดยตยีน	ให้มวดยตยีน
๖๒	๒๐	ช่วยกัน	ช่วยกัน
๖๕	๙	ในงานน	ในงานน
๗๒	๑๙	สุทรานินทร	สุทรานินทร

เขียนที่บ้านเลขที่ ๔๐๘๐ บ้านประทุม ถนนประจักษ์

จังหวัดนครราชสีมา

๓๓ พฤษภาคม ๒๔๘๔

กระผม พันตรี หลวงศรีโยธา ขอประทานกราบเรียน พันโท หลวงรณดิทธิพิชัย
อธิบดีกรมศิลปากร ด้วยความเคารพยิ่ง

ประวัติทำสวนารั้วรศตรี เรื่องราวตั้งแต่ต้นไปจนถึงสร้างอนุสาวรีย์ ขึ้นที่ประตุมงคล และกำหนดวันทำการฉลองประจำปีนั้นยังไม่มี เข้าทำนองอาวธขึ้นหรือส่งคล้ายกัน ถ้าไม่มีสมุดคู่มือย่อมลำบากแก่ผู้เกี่ยวข้องอยู่ไม่น้อย กระผมจึงได้จัดการรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเท่าที่ตนเองรู้ คงได้นำกราบเรียนไปพร้อมกับหนังสือนี้ เพื่อขอประทานความกรุณาได้ช่วยจัดการตรวจให้ด้วย เมื่อตรวจเสร็จแล้วขอประทานส่งกลับมาขังกระผมด้วย เพื่อจัดการต่อไป ความจริงกระผมมีความเกรงใจมากที่สุด เพราะกิจการในหน้าที่ของทำนอธิดานั้น แม้ปกติก็มีมากมายและหนักอยู่ไม่น้อย ที่กระผมรบกวนมาทั้งนี้ก็เพราะความจำเป็นทำให้กระผมจำต้องเขียนจริง ๆ ถ้าหาไม่แล้วก็เสมือนไม่รู้จักพระคุณท่านผู้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมือง ซึ่งควรจะมีส่วนร่วมเชิดชูท่าน จึงขอประทานอภัยที่กระผมรบกวนมานี้เป็นอย่างมาก

ประวัตินี้ คุณพระมยุรคามบริรักษ์ อดีตปลัดจังหวัดนครราชสีมา จะขอรับพิมพ์จำหน่าย เพื่อหาเงินสมทบทุนทำหลังคาพระวิหารวัดกลางนครพระอารามหลวง ซึ่งชำรุดทรุดโทรม ทางราชการให้เงินช่วยมาแล้วถ้าหมิ่นขาดยังไม่พอ วัดกลางนครนี้เป็นวัดเก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองเป็นวัดสำคัญยิ่ง กิจการเกี่ยวกับราชพิธี รัฐพิธีและอื่น ๆ ที่สำคัญ ๆ ย่อมกระทำพิธีที่พระวิหารนี้มาตั้งแต่โบราณกาลตั้งแต่สร้างเมืองนี้ ในรัชกาลสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาแล้ว กระผมมีความยินดีขอให้พิมพ์ตามความพอใจของท่าน จะเป็นจำนวนมากน้อยเท่าใดก็ตาม

ขอแสดงความนับถือยิ่ง

(ลงชื่อ) พันตรี หลวงศรีโยธา

ที่ ๒๓๖/๒๕๕๕

กรมศิลปากร

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ประวัติศาสตร์ (ท่านผู้หญิงโม) วีรสตรี

แจ้งความมายัง พ.ต. หลวงศรีโยธา

หนังสือของท่านลงวันที่ ๑๑ เดือน... ขอให้กรมศิลปากรตรวจประวัติ
ท่านผู้หญิง (ท่านผู้หญิงโม) วีรสตรี ซึ่งท่านเป็นผู้รวบรวมเรียบเรียงเพื่อ
พิมพ์จำหน่าย หารายได้สมทบทุนสร้างหลังคาพระวิหารวัดกลาง จังหวัด
นครราชสีมา ความละเอียดแจ้งแล้ว

กรมศิลปากรได้รับประวัติดังกล่าวไว้แล้ว และได้ให้เจ้าหน้าที่
ตรวจสอบความประสงค์ หากตรวจเสร็จเมื่อใด จะได้จัดส่งกลับมายังท่าน
เพื่อดำเนินการต่อไป เมื่อได้เห็นประวัติแล้ว รู้สึกชื่นชมที่มีผู้สนใจในการ
ค้นคว้าหลักฐานอยู่ หากมีบุคคลเช่นท่านหลายๆ คน หลักฐานในประวัติศาสตร์
ไทยก็คงไม่เสื่อมสูญจนหมดไป เป็นประโยชน์แก่ลูกหลาน
รุ่นหลังที่จะศึกษาค้นคว้าต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

พ.ท. รณดิทธิพิชัย

(หลวงรณดิทธิพิชัย)

อธิบดีกรมศิลปากร

ที่ ๑๖๒๓/๒๕๕๔

กรมศิลปากร

๔ สิงหาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ประวัติศาสตร์ (ท่านผู้หญิงโม) วีรกรรม

แจ้งความมายัง พ.ต. หลวงศรีโยธา

อนึ่งหนังสือของกรมศิลปากรที่ ๖๓๖/๒๕๕๔ ลงวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ศกนี้
จะให้เจ้าหน้าที่ตรวจประวัติศาสตร์ ซึ่งท่านส่งไปขอให้ช่วยตรวจ หากตรวจเสร็จเมื่อใด
จะได้จัดส่งกลับคืนมาซึ่งท่าน นั้น

บัดนี้ เจ้าหน้าที่ได้ตรวจเสร็จเรียบร้อยแล้ว เห็นว่าสารสำคัญอันเป็นแก่นของ
เรื่องนี้ มีข้อความตรงกับที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ส่วนข้อปลีกย่อยต่าง ๆ
กรมศิลปากรยังไม่พบเรื่องราวปรากฏในหนังสืออื่น จึงไม่สามารถจะให้ความเห็นได้ว่าจะมี
ผลกระทบใด แต่ถึงอย่างไรก็ดีกรมศิลปากรเห็นว่า ท่านได้อุตสาหพยายามรวบรวมเรื่องราว
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นั้นขึ้นไว้โดยสมบูรณ์ ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเคยรวบรวมขึ้นไว้โดยละเอียด
เช่นนี้ นับว่าเป็นความพยายามอย่างสูงที่ควรได้รับการสรรเสริญ กรมศิลปากรจึงได้เขียนคำ
นำให้ ถ้าท่านจะนำลงตีพิมพ์ในหนังสือของท่านก็ก่อนอนุญาตให้นำลงได้
พร้อมหนังสือได้ส่งเรื่องประวัติศาสตร์คืนมาด้วยแล้ว

ขอแสดงความนับถือ

สมัยเฉลิม กฤดากร

(หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร)

สถาปนิกชั้นพิเศษ

รักษาการแทนอธิบดีกรมศิลปากร

คำนำของกรมศิลปากร

พันตรี หลวงศรีโยธยา ได้เรียบเรียงประวัติท้าวสุรนารี และได้นำ
ไปให้กรมศิลปากรตรวจ กรมศิลปากรได้ตรวจเสร็จแล้ว เห็นว่าสารสำคัญของ
เรื่องนี้มีข้อความตรงกับเรื่องท้าวสุรนารีในพระราชพงศาวดาร และผู้เขียน
ได้อุดคำพยายามรวบรวมเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ท้าว
สุรนารี ตลอดจนพิธีฉลองอนุสาวรีย์นั้นมาลงจนครบถ้วน นับว่าเป็นเรื่องราว
ที่เกี่ยวกับท้าวสุรนารีโดยสมบูรณ์เรื่องหนึ่ง ซึ่งยังไม่มีผู้ใดเคยเรียบเรียงขึ้นไว้
การรวบรวมและเรียบเรียงประวัติของวีรชนชาวไทย โดยละเอียดดังนี้
เป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง และการที่พันตรี หลวงศรีโยธยา ได้อุดคำพยายาม
เรียบเรียงขึ้นได้ครั้งนี้ เป็นสิ่งที่ควรสรรเสริญ และควรเป็นตัวอย่างแก่นุชน
รุ่นหลังที่จะทำการค้นคว้าเรียบเรียงเรื่องอื่นต่อไป กรมศิลปากรจึงขออนุโมทนา
ในการกระทำของพันตรี หลวงศรีโยธยา เพื่อเผยแพร่ความรู้อันเป็นกุศลต่อสาธารณ
ประโยชน์ด้วย

กรมศิลปากร

๒๗ กรกฎาคม ๒๔๙๔

(ดำเนา)

เขียนที่บ้านเลขที่ ๔๐๘๐ บ้านประจักษ์ ถนนประจักษ์
จังหวัดนครราชสีมา

๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๔

เกล้ากระหม่อม พันตรีหลวงศรีโยธา ขอประทานกราบทูลหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม
กฤดากร รักษาราชการแทนอธิบดีกรมศิลปากร ทรงทราบฝ่าบาท

โดยพระหัตถ์ ที่ ๑๖๒๓/๒๕๕๔ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๔ เรื่อง
ประวัติท้าวสุรนารี (ท่านผู้หญิงโม) อธิบดี ทางกรมศิลปากรได้ตรวจเสร็จ
แล้ว และเขียนคำนำของกรมศิลปากรส่งมาพร้อมด้วยนั้น เกล้ากระหม่อม
มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ขออ้อมเกล้ารับไว้แล้วด้วยकारจะเป็นอย่างสูง

โดยพระหัตถ์และคำนำของกรมศิลปากร จะได้นำคัมภีร์พยานาคไว้ประวัติต่อไป

เกล้ากระหม่อมรู้สึกพระคุณท่านอธิบดี ทั้งฝ่าพระบาทและท่าน
เจ้าหน้า ที่ได้ช่วยเหลือตรวจประวัติท้าวสุรนารี มีอย่างมากอยู่ในประวัติเล่มนี้
ตลอดไป จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย โปรดช่วยบันดาลดลให้ทรง
พระเจริญและเจริญด้วยลาภยศสรรเสริญสุข พร้อมทั้งจตุรพิพรทุกท่าน
ทุกประการ เทอญ

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

เกล้ากระหม่อม พันตรี หลวงศรีโยธา

คำนำของผู้เรียบเรียง

จำเดิมแต่สร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ท่านผู้หญิงโม) วีรสตรีชนที่
 ประชุมพลแล้ว เรื่องราวของท่านก็ถูกเผยแพร่ชื่อนานปการ ตลอดจนสังคม
 กว้างไกล เติบโตเกียรติที่ท่านได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมาแต่เป็น
 อย่างดียิ่ง ผู้เขียนได้อาศัยพงศาวดารและจดหมายเหตุทางราชการเป็นบรรทัด
 ฐาน ประกอบกับหนังสืออื่นๆ ที่มีบันทึกเรียบเรียงไว้แต่ก่อนๆ กับเรื่องราว
 ที่ชาวพนมเปญนครเก่าคอยปากสืบต่อกันมา ถ้วนแต่เป็นเรื่อนำร่นำพมาอย่าง
 หลายประการ มากคนก็มากความคิดและความเห็น ประกอบกับพื้นเพ
 ความรู้และถ้อยคำด้านวนทเขียนชนกต่างกันตามชนตามภูมิของแต่ละคนถนัดมุ่ง
 เขียนเป็นเรื่องไป ๆ มีทั้งคำร้อยแก้ว คำร้อยกรอง บทละคร ตลอดจนบทเพลง
 ต่างๆ อำนวยให้เราท่านได้ทราบเรื่องราวของท่านวีรสตรีนแจ่มกระจ่างชัดเจนกว่า
 แต่ก่อนๆ เป็นอันมาก แม้ถึงกระนั้นก็ตาม เทาที่ข้าพเจ้าคนควาหาอ่าน ยังไม่
 เคยพบเห็นหนังสือเล่มใด กล่าวเรื่องราวของท่านวีรสตรีนตั้งแต่คนจนจบถึงการ
 สร้างอนุสาวรีย์ชนทประชุมพล และงานฉลองประจำปีเป็นที่สุด มักจะกล่าว
 เรื่องกระท่อนกระแท่นเพียงแต่ส่วนใดส่วนหนึ่งมาบางน้อยบางแทบทงนั้นจนถึงวน
 นยังไม่ได้มีกระบวนการชำระสังเกดอรรถรสรวบรวมเรียบเรียงขึ้นให้จบเรื่อง
 ไว้เป็นหลักฐานสืบไปเบื้องหน้านั้น ไม่มี เรื่องราวของท่านวีรสตรีนยังกระจัด
 กระจายอยู่ท่วๆไป ยังเป็นการยากในการหาอ่านสำหรับผู้ใคร่จะรู้เรื่องอยู่ไม่น้อย
 หนังสือดังฉบับ เรื่องท้าวสุรนารี วีรสตรีน ที่ได้พิมพ์ขึ้นแต่ก่อนๆ นั้น ตลอดจน
 เรื่องเก่าคอยปากกันมา เมื่อเวลาได้ล่วงเลยมานานๆ หาอ่านไม่ได้จริง ๆ และ

เดือนนางจางไป ก็ม้อยเป็นอนมาก

ด้วยเหตุทกถาวมาข้างบน ข้าพเจ้าจึงได้จัดการรวบรวมเรียบเรียง
 ขนเทาตนเองไว้ จมเขียนเพียงเป็นประวัติของท่านวีรสงคราม ดัดข้อความตลอด
 จนถ้อยคำที่ยากทั้งหลายขอหาหมด รวบรวมคัดเอาแต่ย่อๆสั้นๆเริ่มตั้งแต่
 ต้นไปตามลำดับของเหตุการณ์จะเวลาไปจนจบตลอดเรื่อง ถึงสร้างอนสาววัย
 ขนทประคัมพต และกำหนดงานทำการฉลองประจำปีเป็นทอดๆ ทงนเพื่อ
 สะดวกแก่ท่านผู้ต้องการจะรู้เรื่องจะได้ทราบเรื่องราวไว้ม่าง ไม่ต้องไปค้นคว้า
 หาหามัน แต่ขอแจ้งไว้ให้ทราบโดยจริงใจว่า การที่ข้าพเจ้าเขียนประวัติ
 ของท่านวีรสงคราม ไม่ใช่เพื่อความอุกฮาใจเิบได้ หรือแต่แสดงความเปรี้งปรายัญ
 ฝั่สูง หรืออวดอ้างว่าตนเองเป็นผู้รู้ หรือเขียนขึ้นเพื่อแข่งดกัใครๆ หรือ
 อะไรในท่านองนนั้นไม่ใช่ทั้งต้น การที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้น เพราะต้องการจะ
 รวบรวมจัดทำขึ้นไว้แต่โดยยอด้กักรงหน้ก่อน เพื่อจะให้มีความสะดวกแก่ท่านผู้
 ต้องการจะรู้จะได้ทราบเรื่องราวไว้ม่างเท่านั้น ถึงอนรวบรวมเรื่องได้เท่าที่ทานถอ
 อ่านอยุ่บคนแหละ ถ้าหากมีการผิดพลาดขาดตกบกพร่องเกินเลยถึงไคอย่างไ
 แห่งไคไปไม่ตรงกับความจริงในดั่งที่เป็นจริงแล้ว กระผมก็ขอประทานอภัยแต่
 ดองวิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านวีรสงครามที่เคารพด้กัการยัง ขอได้โปรดเมตตา
 กรุณาประทานอภัยให้ด้วย และดั่งที่ทกถาวหากไม่ถุกออกถกใจท่านผู้อ่านผู้ฟัง
 แม้แต่ประการใด เพียงไค้ว่าท่านนั้นเป็นความผิดของข้าพเจ้าผู้เขียนแต่ผู้เดียว
 ผู้เขียนเป็นผู้เกิดใหม่ใหญ่หลัง มีอายุเพียงครึ่งของเหตุการณ์ทงด้มฤทข ซึ่ง
 เวลาได้ดองไปแต่ถึง ๓๔ ปี จึงได้มาจับเรื่องราวของท่านเขียนขึ้น ผู้เขียน

ก

กรุณาดูว่า คนเองเป็นผู้มีสติปัญญาความสามารถทางกำลังกันอยู่ แต่อาศัย
ความพึงพอใจและศรัทธาในเรื่องนี้ จึงเขียนขึ้น ถ้าหากจะเกิดมีบทประ
การใด ก็ขออภัยท่านผู้อ่านผู้ฟังอีกด้วย ท่านผู้อ่านผู้ฟังที่สนใจจัดตั้งใน
ทางประพันธ์เรื่องราวต่าง ๆ ท่านย่อมมีได้คือว่า “ประวัติศาสตร์ทศนน์ ไม่ใช่
เขียนคนเดียวและครั้งเดียว ห้ามได้” ดังนั้นจึงหวังว่า ผู้ที่ได้อ่านประวัติทศนน์จะ
ได้งอกเงยใจตลอดถึงผู้เกิดน้อยเนื้อต่ำใจนั้นด้วย

เมื่อเขียนเสร็จแล้ว ข้าพเจ้านำเรื่องไปให้ คุณหลวงอุปดศักดิ์ -
ประชาบาล (พันธุ พรหมนารถ) อดีตข้าหลวงประจำจังหวัด ท่านเป็นผู้สนใจ
มากในวรรณคดี และเป็นทนายอย่างสูงของข้าพเจ้า ขอให้ท่านช่วยตรวจให้
ท่านได้ตรวจให้เป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณท่านอย่างมากไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พันธุ หลวงศรีโยธา

๔๐๘๐ บ้านประตุน้ำ ถนนประจักษ์ นครราชสีมา

๖ เมษายน ๒๔๘๔

“ อธิษฐานแต่ยาวจะก่อศึกไม่ได้ ”

ประวัติท้าวสุรนารี(ท่านผู้หญิงโม)วีรสตรี

พันตรี หลวงศรีโยธา (สี จุฑะพต) รวบรวมเรียบเรียง

เหตุการณ์ทางประวัติแห่งชีวิตของท่าน ให้ชาติไทยนอบน้อม
ยอมยกขึ้นเป็น วีรสตรีของชาติ นั้น คือ ท่านควบคุมครัวหญิงต่อสู้
กองทัพอ้ายไฉ้ยชนะ ที่ทุ่งสัมฤทธิ์ แขวงเมืองพิมาย กอบกู้เมือง
นครราชสีมา ให้พ้นจากอำนาจของข้าศึกเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๕ นบันทึก
ความดังนี้

ท้าวสุรนารี นามเดิมท่าน ชื่อ “โม” ชาวนครราชสีมานิยมเรียก
ท่านว่า “คุณหญิงโม” หรือ “คุณแม่โม” คำวนฉายตามที่ปรากฏหลักฐาน
อยู่ในศิลาจารึกวัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกลางนคร) ท่านคงเกิด ปีเถาะ
พ.ศ. ๒๓๑๔ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ พระเจ้าตากสินมหาราช เป็น
ธิดาชายกับ นางบุญมา เมื่อเจริญวัยชนมายุได้ราว ๒๕ ปี ได้แต่งงานหมั้นกับ
ท่านเจ้าพระยามหิธรราชบุตร (ทองดำ) ทบปักษ์ราชการเมืองนครราชสีมา ครั้น
ยังดำรงฐานันดรศักดิ์เป็นพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิศาสตร์วิชัย ปัตติเมืองนคร-
ราชสีมา ชาวนครราชสีมาเรียกกันๆ ว่า “พระยาปัตติ” มีนิวาสถานอยู่
ณ หมู่บ้านทางทิศใต้ตรงข้ามกับวัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกลางนคร) คน
ละปากถนนจอมพล คำบดในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา คือ
บริเวณพทชงเป็นบานหลวงดำทรรพกิจและที่ใกล้เคียงบดนั้น มีบ่อน้ำสระนา

ซึ่งต่างชน ท่านท้าวธรรมารักะใช้แค่ครั้งกระโน้นที่ทราบกัน ยังปรากฏ
อยู่ในบริเวณนั้น

คุณหญิงโมเป็นผู้มีสติปัญญาหลักแหลมฉลาดเฉลียว ใจคอหนักแน่น
เด็ดขาดกล้าหาญ เจนจัดในการรักษา เช่นเดินหมากกรกเง่งหาตัวจับได้ยาก แม้
พระยาปลัดศักยาก็จะเอาชัยชนะได้ง่าย ๆ ท่านชำนาญในการสร้างขี้มาเหนียว
แน่น (เวลาออกรบท่านขี้มาดีด้า) ใจบุญสุนทรท่าน ท่านพร้อมด้วยดีความของ
ท่านต่างวงศ์คือ “วัดศาลาดอย” ซึ่งอยู่ริมฝั่งขวาใต้คลองทางทิศตะวันออก
ออกเฉียงเหนือเมืองนครราชสีมา เมื่อท่านทั้งสองได้ทำบุญฉลองวัดนั้น ได้ปลด
ปล่อยข้าทาสหญิงชาย ให้เป็นอิสระไปเป็นจำนวนมาก กับมีจดหนังสือ
คุณหญิงโมท่านชอบไปทำบุญเสมอ คือ “วัดสระแก้ว” เป็นการนำญาติพี่น้อง
และคนของท่าน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่แถบนั้นไปทำบุญด้วย ญาติพี่น้องของท่านใน
ชั้นหลังๆ ต่อมาจะได้พากันไปทำบุญเช่นเคย ต่างได้พากันบำรุงปฏิสังขรณ์วัด
โดยปรากฏชื่อเขียนไว้ที่ฝาพิศพระประธาน ภายในโบสถ์วัดสระแก้วยังปรากฏ
อยู่ วัดสระแก้วเป็นวัดที่สร้างพร้อมกับการสร้างเมืองนครราชสีมา หลักฐาน
ที่ปรากฏชัด คือ หน้บ้านโบสถ์ทางทิศตะวันออก สถูปรูปพระอินทร์ทรงช้าง
เอราวัณ ทางทิศตะวันตกสถูปพระนารายณ์ทรงครุฑ มีจดฉายกระหนก
ก้านขดประกอบพร้อม ผืนผืนแกะสลักเป็นช่างชั้นเยี่ยมสมัยศรีอยุธยา จึงงามนัก
หนา เครื่องหมายอย่างหมวดชนด้ามัญไม่ม้อานาจจะทำเช่นนั้นได้ กับด้ามา
รอบโบสถ์ทั้งแปดทิศ เป็นด้ามาคั่นนิตบักต้องแผ่นซ้อน แต่ดั่งชัดว่าเป็นวัดหลวง
คือเป็นวัดซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงสร้างในทณกคือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ทรงโปรดให้สร้างชน ในสมัยย้ายเมืองโคราชประมาณสร้างเมืองขึ้น ต่างกับ
วัดทรางฐรสร้างชน ซึ่งทำแต่ตั้งมาเคยในราชอาณาจักรไทย ทงนักโบราณ
คดีท่านว่า เป็นประเพณีของชาติไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่ง
เป็นเขตชานานมาแต่ดงนั้น เรื่องพระสงฆ์สมณญมาสดุดถอนและสดุดผกผังตั้งมา
เพมชนน ทงเมืองนครราชสีมาไม่ปรากฏพระมณญได้มากกระทำเช่นน ดงน

คุณหญิงโมมีน้องสองคน ผู้เป็นหญิงชื่อ “บ้าน” ไม่มีสามีอยู่
กับคุณหญิงจวนฉายชนม์ ผู้ซึ่งเป็นชายไม่ปรากฏชื่อ กล่าวกันว่าได้ไปเป็นเจ้า
เมืองพนมศก มีชาวพนมศกอพยพเคหะสถานบ้านเรือนมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ริม
ฝั่งคูเมืองนครราชสีมาทางทิศใต้ ได้เอานามเมืองพนมศกมาตั้งเป็นชื่อบ้านเพื่อ
ไปมาหาสู่กันได้สะดวก และเป็นอนุสรณ์ถึงภูมิลำเนาเดิมไปด้วยในตัวคือ “บ้านศก”
ซึ่งมีปรากฏอยู่จนบัดนี้แหละ

ถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าอนุวงศ์ (เจ้าอนุรุทรราช)
ผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต ด้านข้าง เวียงจันทน์ ประเทศราชของกรุงสยาม
เป็นกบฏ โดยประสงค์จะก่อกบฏชิงราชบัลลังก์คืนมา ได้ยกกองทัพใหญ่พร้อม
ด้วยไพร่พลเข้ามายึดเมืองนครราชสีมาอย่างฉับพลัน โดย
หลุดลอดลงหัวเมืองกรมการหัวเมืองรายทางเข้ามาว่า อังกฤษจะยกกองทัพเรือ
มาตีกรุงเทพมหานคร มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กองทัพเมือง
เวียงจันทน์รบยกกองทัพไปช่วยต่อสู้ข้าศึก เจ้าเมืองไม่รู้เท่า ทั้งได้เคยเห็น
กองทัพเวียงจันทน์ผ่านเข้ามาบ่อยๆ ทั้งเจ้าอนุวงศ์ก็เบียดเบียนไพร่พลไม่ส่งเสีย
ได้จ่ายเสบียงอาหารและเบ็ดเตล็ดให้กองทัพเมืองเวียงจันทน์เดินเข้ามาโดยสะดวก

ในวันพุธที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๓๖๘ เวลา ๑๕ นาฬิกา กองทัพหน้าในบังคับ
 เจ้าราชบุตรยกมาถึงเมืองนครราชสีมา ครั้นถึงวันเสาร์ที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๓๖๘
 เจ้าอนุวงศ์พร้อมด้วยกองทัพใหญ่ได้มาถึงเมืองนครราชสีมา กองทัพหน้าใน
 บังคับเจ้าราชบุตรยกออกเดินทางจากเมืองนครราชสีมา ไปทางทิศตะวันตกมุ่งตรง
 ไปยังเมืองสระบุรี (ปากเพรียว) เจ้าอนุวงศ์ยกทางนี้ตั้งให้กองทัพยึดเมือง
 นครราชสีมาแทน ได้เมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านอันสำคัญยิ่งไว้ใน
 กำมืออย่างแน่นแฟ้น ทำให้ภาคอีสานตกอยู่ในอำนาจเจ้าอนุวงศ์เกือบทั้งหมด
 กองทัพส่วนอื่นของเจ้าอนุวงศ์จะมารวมกำลังทัพปลดถอย ทุ่งทำให้ทรง
 ศรัทธาคนहतมนคงชนอก และทำให้กองทัพเจ้าอนุวงศ์จะเตรียมการไปตี
 เหากรุงเทพมหานครได้อย่างพร้อมมูลและสะดวกยิ่งขึ้น เจ้าอนุวงศ์ให้กองทัพเร่งทำ
 ค่ายมณฑล ๗ ค่าย ทบบริเวณบึงทะเลใหญ่ทางทิศตะวันออกเมืองโดยริมควน
 ดำหรับพักพิง กับให้ออกเที่ยวข่าวประกาศแก่ชาวเมืองว่า มหฬารมาถึงเจ็ด
 หมื่นแปดหมื่นหรือถึงแสนกมทจรังขณะนั้นมกาดังมาราวสองหมื่นเศษ การที่เจ้า
 อนุวงศ์ยึดเมืองนครราชสีมาได้โดยง่ายนั้น เพราะทางนอกหลอด และในครงนั้น
 เจ้าพระยานครราชสีมาไปราชการเสียที่เมืองสุรินทร์ เพื่อบังคับพิพาทระหว่าง
 พระยาไกรสงครามเจ้าเมืองสุรินทร์ กับ หลวงขุภักดิ์บริรักษ์ ซึ่งเกิดวิวาทรบ
 กันขึ้นเอง พระยาปลัดเดกระมการพร้อมด้วยชายฉกรรจ์ต้องไปราชการกับเจ้า
 พระยานครราชสีมาเสียจำนวนมาก เหลือแต่กรมการชั้นผู้น้อยและผู้คนกันน้อยอยู่
 รักษาเมือง จึงเสียเมืองอย่างง่ายดาย และพร้อมกันนั้นเจ้าอนุวงศ์ตั้งให้
 กองทัพเร่งรบทำการกวาดต้อนไพร่พลชาวเมืองและชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงทั้งหมด

คุมตั้งไปยังเมืองเวียงจันทน์ให้เสร็จภายใน ๔ วัน ทั้งให้เก็บบริวารอุทธระทั้ง
 มัคพรา จอม เต็ม ไม่ให้มีเหลืออยู่กับผู้ใดเลย ทั้ง ทำตามจารีตการทำ
 สงครามอย่างบูรณโบราณแท้ ๆ เพื่อกวาดเอาผู้คนไปเป็นกำลังต่อไป และเป็น
 การศึกกำลังของฝ่ายตรงกันข้ามลงด้วยในตัว บรรดาชะเถยซึ่งไม่ใช่คนพื้นเมือง
 นครราชสีมาให้จัดรวมเข้าเป็นกองหนึ่งต่างหาก มีผู้ควบคุมยกไปทางเหนือเดิน
 ไปทางทิศตะวันตกของเส้นทางทกของทัพเจ้าอนุกรมมา ตรงไปยังเมืองเวียงจันทน์
 คราวชะเถยเป็นคนพื้นเมืองนครราชสีมาทั้งหมด ให้รวมจัดเป็นอีกกองหนึ่ง
 ต่างหาก ให้เพียรฝึกหัดพร้อมด้วยนายและพลมีกำลังประมาณ ๒,๐๐๐ คน ควบคุม
 ชะเถยกองนี้ และให้ยกไปทางทิศตะวันออก ผ่านเมืองพิมาย เมืองยะโสธร
 แล้วตรงไปยังเมืองเวียงจันทน์ คุณหญิงโมถูกกวาดค้อนไปเป็นชะเถยเช่นเดียวกับ
 ชาวเมืองทั้งหลาย และไปกับกองตะวันออกนี้ นับตั้งแต่วันเริ่มออกเดินทาง
 จากเมืองนครราชสีมา คุณหญิงโมเริ่มใช้ความสามารถที่ท่านมีอยู่ในตัวของ
 ท่าน ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่จะทำให้ฝ่ายผู้ควบคุมเห็นอกเห็นใจแก่ชาวเมือง และว่า
 ถ้าเร่งรัดให้รีบเดินทางกวาดชนเอาอย่างขนาดหนักแล้ว ชาวเมืองก็จะพากัน
 ต้มตายหมด จะไม่ได้ไปถึงเมืองเวียงจันทน์ และแนะนำเรื่องเมืองในทางลับให้
 แก่งว่าเป็นปวียใช้และอื่นๆ เช่นแก่งทำให้เกวียนหัก ทำให้เสียเวลาต้องซ่อม
 ถึงทางขบขวางยาวให้ทำให้เกวียนล้มชน ปด้อยสัตว์พาหนะทำให้เสียเวลาต้อง
 ได้ตามจับและประการอื่นๆ ที่จะช่วยชะลอการเดินทางให้ช้าลง ความคิดและการ
 กระทำทงนั้นบังเกิดผล เช่น ชะเถยที่อยู่ข้างหน้าเดินช้าลง ชะบวนกองชะเถยที่
 อยู่ข้างหลังก็คอยไปชนหน่วยข้างหน้ามาจนเป็นลำดับ ระหว่างเดินทาง

คุณหญิงโมได้นัดแนะแก่ชาวเมืองให้ซื้อรวงแก่ฝ่ายกองควบคุม ขอมัดจอบเสียม และขวานบ้าง สำหรับใช้ในการซ่อมล้อเกวียนและการปักแรม ถ้าฟืมมือเปล่า ก็ว่าจะซ่อมล้อเกวียนให้เสร็จได้ลำบากมาก การหุงต้มอาหารก็จะได้อินแต่ ละครโมลำบากอย่างยิ่ง เพราะไม่มีคนพร้าฟันไม้ฟันฟัน เพราะถูกเก็บถูกริบเอา ไปหมด ฝ่ายผู้ควบคุมก็คนโง่คนเขลาให้บ้างเล็กน้อย เมื่อได้มัดและขวานบ้าง แล้ว คุณหญิงโมสั่งให้ตัดไม้มาเสียมใช้ต่างจอบเสียมแจกจ่ายให้ทั่วถึงกัน การปักแรมและการหุงหาอาหารได้รับความสะดวกรวดเร็วน้อย

เมื่อเดินทางไปถึงทุ่งสัมฤทธิ์ แขวงเมืองพิมาย ได้หยุดพักแรมที่นั่น คุณหญิงโมแนะแก่ชาวเมือง ให้นำเอาข้าวปลาอาหารสำหรับมอเยนจัดไปเลี้ยง ทหารเวียงจันทน์ ส่วนนางสาวเหลือบตุตรหองเจริญซึ่งเป็นคนดีอย่างมากกว่า คนอื่นทั้งหมด ให้ไปเลี้ยงและปรนนิบัติเพียรมาพริ้วหัวหน้าคนสำคัญที่เป็นใหญ่ ยิ่งในกองควบคุม บอกอุบายต่าง ๆ พร้อมทั้งคำสั่งตบแกนางสาวเหลือบที่จะลง มือทำการตักกองควบคุมให้พิชิตในดอนดกคณน ให้นางสาวเหลือบทราบอย่าง ละเอียดโดยตลอด

ฝ่ายกองทหารเวียงจันทน์ที่ควบคุมครัวชะเคยไป ในคำจนวนนั้นเห็น พวกชะเคยหญิงสาวส่วนมากนำเอาข้าวปลาอาหารไปเลี้ยง ต่างพากันดีอกดีใจ เป็นอย่างยิ่ง เมื่ออันหน้าสำราญแล้วก็พากันส่งดนตรีร้องผู้หญิง รื่นเร่กัน นักหนาไม่ต้องไปรบที่กรุงเทพฯ ได้กลับบ้านเมือง แล้วมาประสพพบสิ่งที่ไม่เคยนึก เข้าเช่นนั้นแสนจะหวานอกหวานใจ เวลาว่างไปความหลงปดมแก่ชาวเมืองก็หัว หนักเข้า ขาดการระมัดระวังครัวชะเคยลงตามลำดับเวลาจนไม่มีอะไรเหลือ

ไม่มีใครในกองควบคุมคิดหรือเพียงนึกว่า จะมีเหตุร้ายอะไรเกิดขึ้นแก่พวกเขา
 เลยแม้แต่คนเดียว เพราะได้เห็นพวกกวีชะเลยทั้งหลายแสดงอาการปฏิกิริยากดเคือง
 นึกหนามาแล้วตลอดทาง ยิ่งกว่านั้นเห็นเสื้อเสียอีก เสื้อยังโอ้อวดอย่างร่าเริง
 ทำเพลงอย่างครึกครื้น ตอนหัวค่ำค่อยเพราะตามลำดับ กลายเป็นพุดสระ
 เช่อย่างนั้นไปอยู่ตามจุดรวมเสียงอาหารเป็นพวกๆ อยู่ภายใต้ดวงเดือนอันแจ่ม
 กระจ่าง มีดาวระยิบระยับเต็มท้องฟ้า ลมพัดเอื่อยๆ ระบายมาไม่ขาดสาย
 กลางท้องทุ่งอันกว้างใหญ่ไพศาล เขาแสนจะสุขสำราญอย่างยิ่ง ต่างพากันดื่ม
 อะไรๆ ดมหมกฉิ่น นึกว่าคงจะหวานๆ ไปตลอดทางจนกว่าจะถึงเวียงจันทน์
 และคงจะนึกไม่อยากจะให้ถึงเมืองเวียงจันทน์เร็วเสียด้วยซ้ำไป แต่ความจริง
 หาเป็นดังที่เขาถกคณนไม่ กล่าวคือ บดินเกิดมพระยามัจฉราชทรงมหิทธิธานภาพ
 เหมือนลมกรรต กำลังเคลื่อนตัวเข้ามาประหารเขาใกล้เข้ามา ค่อยใกล้เข้ามาทุก
 นาทีแล้ว พวกเขาหาได้รู้ถึงอำนาจความแก่แต่ประการใดไม่ ถือเอาทั้งสัมฤทธิ์เป็น
 ส่วนตัวไว้ อย่างที่เขาไม่เคยประสบเห็นมาก่อนเลย ปทุมชาติแต่ละดอก
 เหมือนต้องลอยมาจากดงเมฆ เขาจึงพากันหลงใหลใฝ่ฝันอย่างใหญ่หลวง
 หรือเสมือนปลาดุกคดเห็นเมฆหนาฟ้าคะนอง เกิดพายุพัดพิภพบนบวณ ฝน
 จะตกตงอย่างหนัก ต่างหวังจะได้น้ำท่าฟ้าฝนใหม่ด้วยใจอันเรงรน “เพดินแสน
 เพดิน ไม่มีอะไรเกิน ทั้งสัมฤทธิ์ ดาวเดือนอยู่ในอากาศ มันบ่ดีอาด เท้าดาว
 โคราษ ก็แต่ฉิ่งฉิ่ง” นึกอ ความรรมมยทพวกเขากำลังถึงถึงณานอย่างเต็มที่
 อยู่ทวนหน้ากัน

เมื่อชาวเมืองออกไปเพียงดูเขานั่น

คุณหญิงโมหนักนะหญิงชาย

เฉพาะคนสำคัญ ๆ ให้เข้ามาหา แล้วแจ้งความประสงค์ที่จะรวมกำลังพวก
 ของเราทั้งหญิงชายทุกคนไว้ เขาตกลงควบคุมให้พินาศย่อยยับกันไปในวันนั้น
 ไม่ยอมให้เขาคุมพวกเราไปเมืองเวียงจันทน์ เพราะเป็นสิ่งอับอายต่อคนต่ออย่าง
 บิดอยู่ชาวพาคิน ต้องรบอย่างเดียวเท่านั้นจึงเอาตัวรอดได้ แม้พวกเราจะพากัน
 ตายหมดไม่เหลือสักคน ก็ยังประเสริฐกว่ามากมายนัก หญิงชายทุกคนต่าง
 รู้ดีกันดีและเกิดมีมานะอย่างรุนแรง และรับคำมั่นว่าพวกข้าพเจ้าทั้งหลายจะ
 พร้อมใจกันรบตามแผนความคิดของคุณแม่จนสุดกำลัง แม้จะพากันตายหมดก็
 ยอมสละชีวิตด้วยความเต็มใจทุกคน การเตรียมการทั้งหลายตั้งแต่บัดนั้น
 ดำเนินไปตามแผนการ เขารับได้อย่างรวดเร็วและพร้อมเพรียง ด้วยความสงบ
 เงียบและมีมติดี ไม่มีอะไรอย่างใดแพร่พรายไปถึงหัดาพวกข้าศึกเลย หญิง
 และชายที่จะเข้าทำการรบแต่งกายห่มผ้าตะแบงมาน ผ่าโพกศีรษะเหมือนกันทุก
 คน เพื่อมิให้ฝ่ายศัตรูทราบได้ว่าเป็นหญิงหรือชาย อาวุธมีดขวานเล่มมเท่า
 ๘ ขอบมาได้ กับไม้ซุงทำขนดางจอบเล่มมที่ใช้มาตามทาง ทัดไม้พัดองตะบอง
 ๕ และเพลาเกวียนเป็นค้อน ๕ จดแบ่งออกเป็นกอง ๆ มีผู้บังคับบัญชาหรือ
 หัวหน้าทุกหน่วย คนชราและแม่ลูกอ่อนทั้งเด็กจัดให้มู่อยู่กับควบคุมรักษาอยู่
 ภายในค่ายวงเกวียนอย่างระมัดระวัง ทำประหนึ่งเป็นปกติธรรมดา เหมือน
 ๕ วันคนทแถม ๆ มานั่นเอง

ครั้นถึงเวลาที่ต้องยามดึกไปแล้ว (จนจะถึงสามนาฬิกา) ท้องฟ้า
 คงจะระมุกระมัวเดือนคงจะคล้อยลงมากแล้ว แสงเดือนแสงดาวคงจะหุบหรี่
 บางขณะอาจจะมืดเพราะเมฆบัง คุณหญิงโมซึ่งมาดำเป็นแม่ทัพนำพล ผู้ควบคุม

คุมหน่วยกองกลางคนชั้นผู้ใหญ่ส่งอายุให้ชวหาย เกิดอันตรายออกจากค่าย
วงเวียนด้วยความสงสัยมึนงง มคนนำทางทุกส่วนของระบอบมุ่งตรงไปยังพอก
ทหารเวียงจันทน์ ตรงเข้าแย่งอาวุธฆ่าฟันทหารเวียงจันทน์โดยฉับพลัน พร้อม
กับให้ดำตม้นำตั้งพังกตั้งอย่างเอิกเกริกว่า “ทัพหลวงมาแล้ว ทัพหลวงมาแล้ว”
ตั้งนั้นหวนไหว พวกทนายเอาชาวปลาดำอาหารไปโดยรุกรนกเด็กเป็นนางฟ้านาง
สวรรค์แห่งทุ่งสัมฤทธิ์ กลายเป็นตงพระยาราชสีห์และร้องรับว่า “กองทัพหลวง
มาแล้ว กองทัพหลวงมาแล้ว” ต่างก็เข้าแย่งอาวุธของศัตรูไปทั่วทุกแห่งหน
ส่วนสวรรค์แห่งทุ่งสัมฤทธิ์เปลี่ยนฉากเป็นสวนมรณะคงแคบคั่นไป

ส่วนนางสาวเหลื่อ ซึ่งคอยทำโอกาสอันเหมาะสมอยู่ ณ ทพกเพียราม
พิชัยนั้น เมื่อได้ยินเสียงให้ร้องอย่างเอิกเกริกตั้งนั้นหวนไหว ก็ทราบได้ทันทีว่า
คุณหญิงโมเริ่มทำการเข้าโจมตีกองทัพเวียงจันทน์แล้ว ก็ด้วยโอกาสอันนั้น
ไม่ช้าเข้าคว้าดาพของเพียรามพิชัยม้วนเพอถางชีวิตเขาเสีย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ
ตั้งความประสงค์ เพราะเพียรามพิชัยฉวยดาพเขาไปได้เสียก่อน เมื่อหมด
หวังแล้วเช่นนั้น นางก็ฉวยดาพอย่างออกมามาทนท เพียรามพิชัยตั้งอยู่ในเหตุ
การณ์ เมื่อได้ยินเสียงให้ร้องดังกึกก้องกลางคณยามดึกคั่นตั้งนั้นหวนไหวก็
ตกใจ ร้องเรียกนางสาวให้เข้ามาหา นางก็ฉวยดาพออกไป ทพกเพียรามพิชัย
ได้ตาม ในขณะที่นางสาวเหลื่อกำลังวิ่งไปนั้น นางสาวเหลื่อคิดขึ้นได้ว่า มี
ถ่วงนบรทกคินคำจอกหักอยู่ ๕๐ เด่มถ่วงน และอยู่ไม่ห่างนัก ถ้าทำดา
ยเสียได้ก็จะได้ผลตามคำสั่งของคุณหญิงโมที่ทนายบัญชาว่า ทั้งจะเป็นประโยชน์
แก่ชาติบ้านเมืองของเราอย่างมาก เมื่อนางคิดได้ดังนั้นก็วิ่งตรงไปยังกองไฟ

พวกนั้ยามส้มไว้ ค่ะ ได้ค้นพบจากกองไฟซึ่งมีไฟติดอยู่ข้างหนึ่ง แล้ววิ่งตรงเข้าหาหมู่เกวียนบรรทุกสินค้า เพียรถามพิชัยซึ่งในมือของเขาคือดาพอนคมกริบวิ่งไล่ตามมาจากจนเจนนางสาวเหลือนางสาวเหลือนพาไฟซึ่งถือมานั้น จุดเขาที่ทุ่งดินปน ดินปนระเบิดขึ้นเต็มหนึ่งก่อนแล้วดินปนระเบิดไปถุกทุ่งดินปนเดิมอื่นๆ เกิดระเบิดขึ้นเกือบพร้อมๆ กันทุกเล่มเกวียนในช่วงเวลาอันสั้น เสียงดังสนั่นหวั่นไหวพร้อมกับเกิดแสงสว่างขึ้นอย่างรุ่งโรจน์ นางสาวเหลือนผู้เพียรโหมคองพักตรอันเคยผดเมองดังเทพธิดา เพียงจะเขยยันทรพญูให้ได้อาย ทั้งสัตว์ร้ายอันลี้ภัยในตัวสาวกพัฒนาเป็นภคัมธไปในช่วงพริบตา เพียรถามพิชัยพร้อมทั้งผู้คนและยวดยานพาหนะ ณ ที่นั้น ก็พลอยเหตกตะเอยดพร้อมๆ กันไปหมดสิ้น

การปฏิบัติหน้าที่ของนางสาวเหลือนทรงประเสริฐอย่างออกกฤษฎี นางมีสติปัญญาสามารถอย่างเลิศ คัดเลือกกองใจได้เองถูกต้องและเด็ดขาด ทั้งรวดเร็วอย่างยิ่ง ปฏิบัติการได้ผลอย่างสมบูรณ์ เป็นหญิงสาวที่กล้าหาญที่สุดของชาติไทยคนหนึ่ง พล.อ. พระองค์เจ้าบรมเดช ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในสมัคสอนทหารแบบสังเขปที่ ๓ ว่าด้วยพระราชวงศ์และพงศาวดาร พิมพ์โรงพิมพ์กรมทหารบก มณฑลนครราชสีมา เมื่อ ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๗) ขณะเมื่อพระองค์ท่านดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหาร มณฑลนครราชสีมา สำหรับให้นายทหารสัญญาบัตรใช้เป็นคู่มือสังเขป นายสิบ พลทหาร มณฑลนครราชสีมา คนหนึ่งกล่าวถึงนางสาวเหลือนขอความดังนี้ “เหลือนเป็นหญิงแต่ร่างกาย แต่น้ำใจและกิริยาเป็นทหาร เมื่อคนจะนำไฟไปจุดดินระเบิดก็ทราบ

แต่ว่า ตนจะไม่ได้กลับมาเห็นหน้าบิดามารดาของคนอื่น แต่เห็นแก่หน้าที่ของ
 ตนเป็นใหญ่กว่าความตาย และเมื่อทำการแฉกก็ตั้งหมาย เพราะร่างกาย
 ของเหลืออยู่ไปในอากาศ ไม่มีเหลือเลยสักนิด ในเจตนาขังเหลือแต่ชื่อและ
 คุณความดีของเหลือ ซึ่งได้จารึกลงแผ่นทองไว้เท่านั้น หญิงซึ่งมีน้ำใจของอา
 เป็นชาย และได้ทำการโดยสามารถเช่นนี้ ได้ปรากฏชนนครราชธัมมาภิกขุ
 ทอน ” ดังนี้ นางสาวเหลือจึงเป็นหญิงทักทายอย่างประเสริฐสุด ได้ตั้งชื่
 บุรุษชาติอย่างมีเกียรติขจรมาแฉกทั้งสามฤทธิต่อกาลก่อนโพธิ์

ทหรมณทนครราชธัมมา ได้รับความรู้เรื่องความกตัญญูของ
 นางสาวเหลืออย่างทราบซึ่งตรงใจทุกคนทุกหน่วยของมาแฉกแต่ครั้งกระโน้น
 นางสาวเหลือจระเบต เพียรมาพชิยคัมภีร์ลงเฉยนั้น ได้ช่วยคนหญิง
 ไม่ในการรบเป็นอย่างดีที่สุด ถ้าหากว่าเพียรมาพชิยยังคงมีชีวิตและปลอดภัย
 อยู่ ถึงหากว่านายและไพร่พลของเขาจะตายลงหมดไม่มีเหลือสักคน เขา
 อาจจะขอคำถ้อยมาทำการรบต่อไปได้อีก เพียรมาพชิยเขาทราบสถานการณ์
 ของครวัชระเคยดีกว่าใคร ๆ ทั้งหมด จึงนับว่าได้ตัดกำลังคึกอย่างสำคัญยัง
 ลงไปอย่างถนัดใจทีเดียว แต่ก็ไม่ถนัดว่าเพียรมาพชิยนั้นอาจจะถูกคัดหัว เพราะ
 รบแพ้ได้เหมือนกัน

เมื่อคืนนั้นระเบตเกิดความสว่างขึ้นเพียงชั่วขณะ ก็ช่วยให้ชาวเมืองได้
 โอกาสเข้าพาดฟันสังหารศัตรูได้รวดเร็วยิ่งขึ้น คนหญิงไม่ร้องประกาศออกไป
 ว่า เหลือไม่ทำการได้ชัยชนะทางทิศระเบตนั้นแล้ว ให้พวกเรากลับคนเร่ง
 มือพาดฟันทำลายล้างศัตรูให้พินาศไปอย่างรวดเร็วจงทั่วกัน อย่างเกรงกลัว

อำนาจอันใดหมด เร่งมือให้หนักเข้า ชาวเมืองนครราชสีมาต่างได้เข้าช่วย
 อาวุธทำลายล้างศัตรูไปด้วยความร่าเริงทุกแห่งหนจนรุ่งสว่าง ทหารเวียงจันทน์
 ถูกฆ่าตายเวรราดกลาดทุ่งเกือบหมดสิ้น ที่เหลือตายแตกกระจัดกระจายไป
 ชาวนครราชสีมาเก็บได้เครื่องอาวุธ ตลอดจนสัตว์พาหนะและอื่น ๆ เป็นอันมาก
 ครั้นเวลาดังกล่าวแล้ว คุณหญิงไม่สั่งให้ชาวเมืองลงมือทำค่ายมั่นชนบทที่
 ขณะที่ทำค่ายอยู่ยังไม่ทันจะแล้ว ทหารเวียงจันทน์ก็แตกหนีกระจัดกระจายไปใน
 เวลากลางคืนนั้น ได้ไปรวมกำลังกันยกกลับมาตีครัวชาวนครราชสีมาอีก
 คุณหญิงไม่สั่งให้กองทัพหลยรับหมอบลงอยู่ในค่าย และให้เตรียมอาวุธคอยที่จะ
 ห้ามไม่ให้มีผู้ใดขยับมืออย่างเด็ดขาด ให้ปล่อยให้ทหารเวียงจันทน์เคลื่อนที่
 เข้ามา เมื่อทหารเวียงจันทน์ได้เข้ามาใกล้จนจะถึงตัว ทุกคนในค่ายก็
 เตรียมตัวคอยอยู่ ก็ออกตะลุมบอนกัน ทหารเวียงจันทน์ยังไม่ได้ออก
 ก็ถูกชาวเมืองนครราชสีมาฆ่าตายหมดไม่เหลือสักคน ผู้ที่ไม่ได้กลับมารบใน
 ตอนนั้นใคร่ไปรายงานเหตุการณ์ที่ค่ายใหญ่ ณ เมืองนครราชสีมา ตามเรื่อง
 ราวที่เกิดขึ้นทั้งสี่ฤกษ์ ให้เจ้าอนุวงศ์ทราบทุกประการ

เจ้าอนุวงศ์จึงสั่งให้จัดมาเร็วหรือนยหนึ่งตำรวจมา ม้าถึง ๕๐ คน
 ให้รีบออกไปสืบเหตุการณ์ที่ทั้งสี่ฤกษ์ให้ได้ความละเอียดโดยด่วน เมื่อ
 หนัวยม้าเร็วไปถึงทั้งสี่ฤกษ์ ได้ถูกชาวนครราชสีมายิงตายเกือบหมด ที่เหลือ
 ตายหนีกลับไปสิ้น

ส่วนอาณาประชาราษฎร์ที่พากันหลบตหนภัย กระจัดกระจายซ่อนตัว
 และครอบครัวอยู่ในที่ต่าง ๆ ครั้นได้ทราบว่าคุณหญิงไม่รบชนะฆ่าทหารเวียง

เงินหมดตายหมดแล้ว ครวญระแวงชาวเมืองนครราชสีมาที่ทุ่งสัมฤทธิ์กลับเป็น
 อิดตึงระทึงกันแล้ว และต่างก็บอกร้องๆ กันไป แล้วต่างพวกด่างหมู่กันนำสมัคร
 พรรคพวกรวมกันเข้ามาสวมทบรวมกันที่ค่ายคุณหญิงโม มากันเองไม่มีใคร
 บังคับแต่อย่างใด ที่ค่ายคุณหญิงโมจึงมีผู้คนมากจนเป็นลำดับกลายเป็น
 ชุมชุมใหญ่กำลังกล้าแข็งชนทกวัน มีชาวปลาดิบเบียงอาหารสมัคร

หน่วยมาเรวทยออกมาดับเหตุการณ์ ได้ประณตพรายดังกล่าวมา
 แล้ว ผู้ที่เหล่อกลับไปรายงานเหตุการณ์ให้เจ้าอนุวงศ์ทราบอีก เจ้าอนุวงศ์จึง
 สั่งให้เจ้าสุทธิดำรงนำทหารเดินเท้า ๓,๒๐๐ คน ทหารม้าอีก ๕๐๐ คน รวมทหาร
 ๓,๖๐๐ คน พร้อมทั้งเจ้าปานเจ้ากำพรา จัดเป็นกองทัพให้เจ้าสุทธิดำรงควบคุม
 กำรับอย่างหนักแน่นว่า ให้รับยกออกจากเมืองนครราชสีมา ไปทำการปราบ
 พวกรวมที่ทุ่งสัมฤทธิ์ให้ราบเรียบลงโดยเร็วให้จงได้ เพื่อให้หมดความ
 กังวอดต่อไป

คุณหญิงโมเมื่อได้ทราบข่าวว่า เจ้าอนุวงศ์สั่งกองทัพให้เจ้าสุทธิดำรง
 นำทหารเดินเท้าและทหารม้าออกมารบมีจำนวนหลายพันคน ก็หาได้มีความ
 หวาดกลัวอย่างใดไม่ ได้เตรียมพร้อมและเตรียมการต่อสู้ไว้คอยรบกับกองทัพที่จะ
 ยกมาต่ออย่างรอบคอบ เมื่อได้ทราบข่าวกองทัพสุทธิดำรงเข้ามาใกล้ ก็จัดคนชน
 ดันไม้คอกบดเคี้ยวของฝ่ายซาคักกเหตุชนทเข้ามา เมื่อกองทัพเจ้าสุทธิดำรงมา
 ถึงก็เข้าโจมตีครั่งชาวนครราชสีมาทันที คุณหญิงโมจัดพลหญิงชายออกทำ
 การสู้รบอย่างแข็งขัน นอกจากจัดกองหน้าให้ออกรบกับกองทัพเจ้าสุทธิดำรงแล้ว
 คุณหญิงโมยังได้จัดพลผู้หญิงที่ถนัดกรจัดวันๆ ไว้ ๕๖๐ คน ให้ซ่อนตัวอยู่ข้าง

หลัง ไว้สำหรับอดทนช่วยเหลือกองหน้าหรือแก้ไขเหตุการณ์ปัจจุบันทันด่วน หรือใช้ในยามรบจนซึ่งจะเกิดประโยชน์โดย

เมื่อเกิดมีการรบกันจนแล้ว เวลาต้องไปช่วยรบก็ต้องผ่านต่างตาม ค่ายลงเป็นลำดับไป ในชั้นแรกกองทัพผู้สู้รบนอกจากจะรุกรานเอาอย่างหนัก จักกำลังเข้าตบกันเข้าอย่างเต็มที่ นักว่าหมื่นในกำมือ ครั้นเวลาต้องไปอีก คุณหญิงไม่เห็น กำลังฝ่ายคนทำการสู้รบอย่างทรหอดทนและยืนซำคักไว้อยู่ คุณหญิงไม่จึงสั่งพลผู้หญิงให้รายกันขึ้นไปช่วยกองหน้ารบ ทำให้กองหน้ามี มานะกล้าหาญขึ้น เพราะมีพวกของตนขึ้นมาช่วยรบ ทหารเวียงจันทน์สู้ อย่างเต็มที่อย่างเขาเป็นเขาตาย แต่ไม่สามารถจะหักโหมเอาได้ ครั้นเวลาต้อง ไปอีกการรบก็ยิ่งพลัดวันชดุมกันหนักขึ้น ทหารเวียงจันทน์บางส่วนของหน้ากำลัง มีบางส่วนของหน้าถอยไปทางหลัง เพราะตัวท่านกำลังพวกครัวไม่ไหว ชาว เมืองสุ้อย่างไม่ละลดโถมกำลังเข้ารบกระอย่างทรหอดทนติดพันเข้าไป โดยมี ได้หวาดหวั่น คุณหญิงไม่เห็นดังนั้นคงคิดว่า ถ้าให้ชนรบกันไปอย่างหนักซำ ซ้ำ เดี่ยวเวลาไปเปล่า ๆ ผู้คนก็จะต้องล้มตายลงอีกมากมาย เกิดร้อนใจต้องการ จะเอาชนะให้ได้อย่างรวดเร็วที่สุด จึงสั่งให้พลผู้หญิงบางส่วนรายกันมา แล้วตัดสินใจเองอย่างเด็ดขาดซำพาชนแวง ออกวงนำหน้าพาพวกของตนเข้า ตระดมบ่อนช้อนเข้าไปทันที พร้อมกับร้องตะโกนขำขวัญว่า “ทหารเวียงจันทน์ แดกแล้ว ทหารเวียงจันทน์แตกแล้ว” พวกครัวชาวเมืองครั้นเห็นคุณหญิงไม่ ออกวงนำหน้าพาเข้าตระดมบ่อนและร้องตะโกนเช่นดังนั้น ต่างคนทงหน้าและหลัง ก็ร้องตะโกนชวนรบกับกันได้ว่า “ทหารเวียงจันทน์แตกแล้ว ทหารเวียงจันทน์

แตกแล้ว” ก็กักขังไปทั่วสนามรบ พร้อมกับเจ้าตมบอนฆ่าฟันทหาร
เวียงจันทน์อย่างดุถึงตายทุกคน ทหารเวียงจันทน์ต่างก็ตกใจขวัญเสียแพร่ไป
ในกองทัพของตนโดยตลอดอย่างรวดเร็ว ทั้งเห็นพวกครัวชาวเมืองหนูงำดัง
กันขึ้นมาช่วยกองหน้า เจ้าตมบอนชวนกันเข้ามาหลายชนอย่างมากมาย , แด
ดูเห็นมืดไปหมดประกอบกับได้ยินเสียงร้องตะโกนว่ “ ทหารเวียงจันทน์
แตกแล้ว ทหารเวียงจันทน์แตกแล้ว ” ออกกักขังไปก็เกิดรวนเรแตกเป็น
อลหม่านชนทันที ครัวชาวเมืองเจ้าตมบอนเข้ามาอย่างหนัก กองทัพเจ้า
สุทริสาร์ทานำตั้งไม่ไหวก็พ่นแตกอย่างพินาศย่อยยับ พวกครัวชาวเมืองเกิด
มึนงงใจอีกเฮ็ดขึ้นอีก ได้แต่วิ่งพ่นทางฆ่าทหารเวียงจันทน์อย่างกระหน่ำใหญ่
ทหารเวียงจันทน์ตายเกลื่อนกลาดตลึงตลึงลงอย่างมากมายกายกอง พวกที่เหลือ
ตายต่างกลบหลังหลังเอาตัวรอดออกนอกสนามรบไปอย่างสุดแรงเกิด เข้า
ป่าเข้ารกไปหมดไม่เหลือสักคน ชัยชนะตกอยู่ในกำมือของคุณหญิงโมอีก

๒๕๙๑
ทรงนบนทนาประหลาดและพิศวงมาก เพราะกองทัพของเจ้าอนุวงศ์
เป็นชายล้วน ทหารได้ฝึกปรืออยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งสามเดือนเศษ อย่างด้นดัด
จัดเจนซ้ำของมามากแล้วทุกคน มีอาวุธพร้อมสรรพเป็นชนิดดั่งในสมัยนั้น
ผู้บังคับบัญชาทหารก็ล้วนแต่เป็นผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เจน
ศึกมาแต่ผู้มีใช้น้อย บางท่านเคยไปช่วยรบพุ่งทางเมืองเชียงใหม่มิใช่
มีความชอบมามากครั้งแล้ว ทั้งผู้นำคือเจ้าอนุวงศ์ ก็เชื่อว่ากองทัพเวียงจันทน์
มีสมรรถภาพพอจะล้มล้างตั้งเอากรุงเทพมหานครได้อย่างแน่นอนแล้ว จึงยก
เข้ามาอย่างอาชาชาญ กองทัพเวียงจันทน์หาได้จัดขึ้นเพื่อมุ่งมารบกับคุณหญิงโม

ไม่ แต่มาเกิดมีเหตุพิเศษอันมิได้คาดฝัน ต้องมารบกับคุณหญิงโมเข้า ถึงกับ
ต้องส่งกองทัพมารบอย่างชานใหญ่ หวังทำลายล้างครัวชาวเมืองให้ราบเรียบ
เป็นหน้ากลองลงอย่างเร็วที่สุด เพราะจะได้ไม่เป็นห่วงหลัง สถานการณ์กลับ
เป็นการตรงกันข้าม กองทัพที่พระเจ้าทรงดำรนามารบ กลับแพ้โดยต้องแตกไป
อย่างพินาศย่อยยับทีเดียว การไต่ขยชนะครั้งนี้เป็นการรบชนะหัวใจคนทุกคน
ในกองทัพเวียงจันทน์ทั้งหมดอีกด้วย กล่าวคือกองทัพเวียงจันทน์ต้องล้มเลิก
ความคิดที่จะยกไปตีเอากรุงเทพมหานคร จะยกกำลังที่ยังตั้งมั่นอยู่คงหลา
ยหนีไปตีครัวชาวเมืองที่ทุ่งส้มธุตริก็ไม่กล้า กำลังใจเดียวหมด ต้องรับยกกองทัพ
ถอยหนีออกจากเมืองนครราชสีมากลับไปเมืองเวียงจันทน์คงจะกล่าวต่อไป

เมื่อหันมาทางฝ่ายคุณหญิงโม มีกำลังรบน้อยนักหนา ชาติส่วนมาก
พวกพ้องเป็นแต่ผู้หญิง กองหนุนก็มีแต่ผู้หญิงล้วน ที่สุดคือท่านแม่ทัพเองก็
เป็นผู้หญิง จะเรียกว่ากองทัพผู้หญิงก็คงจะไม่ผิด กำลังรบจะเอาไปเปรียบกัน
ไม่ได้เลย ใช้แต่เท่านั้นอาวุธส่วนมากก็มีแต่ไม้พลองตะบองสั้น ถึงจะได้มีสนา
จากการรบครั้งก่อนๆ กับอาวุธของชาวบ้านที่เอามารวมที่ค่ายใหญ่ ก็คงจะได้แต่
หอกดาบและอื่นๆ อีกก็คงจะไม่มากมายอะไรนัก ส่วนอาวุธปืนน่าจะได้แต่เพียง
เล็กน้อยเท่านั้น ช่างดำมารถอาญาติกของทหารเวียงจันทน์แตกอย่างยับเยิน
ไปทุกครั้ง และครั้งหลังที่สุดนั้นก็ไต่ชนะอย่างเด็ดขาด ด้วยการเข้าดลุมบอน
อย่างอาญาญ คือแต่นั้นไปไม่มีข้าศึกคนใดกล้าเข้ามาประจัญหน้าคุณหญิงโม
อีกเลย

ในปีที่เกิดรบกันที่ทุ่งส้มธุตริครั้งจวนนี้มานี้ คุณหญิงโมมีชนมาช่วยได้

๕๕ ปี ส่วนเจ้าอนงค์มีพระชนม์พรรษาได้ ๕๘ ปี

การรบที่ไคยชนะทางนั้ประการสำคัญก็คือ กำลังน้ำใจของท่านผู้นำ
และพลเมืองอันกล้าหาญ ประกอบด้วยสมรรถภาพอันเข้มแข็งของหญิงชายแะ
ตะคนอันสู้ตายโหดมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ ที่องอาจกล้าหาญอันแข็ง
เกร่งยังมีใจจดจาวไปนัก กับมีความอะไรซึ่งมีอยู่อย่างเร้นลับนอกเหนือ
ธรรมดาสามัญที่ทรงคุณภาพเป็นพิเศษต่าง มองไม่เห็นด้วยตามืออยู่ใน
ท่านคนหญิงโม คุณหญิงโมจึงมีความสามารถนักหนา กิจการทุกอย่าง
เป็นไปตามแผนความคิดทุกประการตั้งแต่เริ่มต้นจนอด้าน ไม่มีอุปสรรคใด ๆ
มาขัดขวางแม้แต่เล็กน้อย ไคยชนะอย่างประเสริฐสุดด้วยความคิดความอ่าน
ของตนเอง สมเป็นวีรธิดาอันดั่งศักดิ์ของชาติไทยอย่างสมบูรณ์ ดังนั้

การรบที่ทุ่งสัมฤทธิ์ครั้งนั้น แสดงให้เห็นตระหนกตกของกรุงหงว
การรบชนะไม่ใช่อยู่กับฝ่ายทัพกำลังรบมากเสมอไปหาได้ ฝ่ายทัพกำลังรบน้อย
ถ้าผู้นำแะไพร่พลมีกำลังใจกล้าหาญ มีสติปัญญา มีความรอบคอบไม่ประมาท
แะมีความสามัคคีกันดี ทั้งสามารถจริง ย่อมรบชนะฝ่ายทัพกำลังรบมากกว่าได้
พงศาวดารการสงคราม ย่อมแสดงให้เห็นประจักษ์เป็นพะยานได้เป็นอย่างดีแล้ว
เป็นลำดับมาทุกยุคทุกสมัยแต่ครั้งโบราณกาลจนมาบัดนี้ แะการรบครั้งนั้
แสดงให้เห็นสมรรถภาพแะน้ำใจของผู้ทรกเกียรติ แะรักษาบ้านเมืองของผู้ที่
มีเลือดเนื้อชาวนครราชสีมาแจ่มกระจ่างนอกครั้งหนึ่ง ซึ่งควรจะช่วยกันรักษา
ให้ได้รับความเชื่อถือเยี่ยงบรรพบุรุษสืบไป

ในสมุดแบบดั่งตอนทวาร ของมณฑลทวารวดีนครราชสีมา ซึ่ง

พล. อ. พระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ ทรงพระนิพนธ์ไว้ในแบบดั่งต่อไปนี้ ดั่งกล่าวมาแล้ว
สำหรับนางสาวเหลือนั้น มีข้อความอีกตอนหนึ่ง กล่าวถึงคุณหญิงโมสำหรับ
ให้นายทหารสัญญาบัตรสอนนายสิบ พลทหาร มีข้อความว่าดังนี้ “ท่าน
ผู้หญิงโมเป็นผู้ที่ได้อาศัยอยู่ในอำนาจอัน และไม่มีทางจะแก้ไขให้พ้นจากอำนาจ
แต่พยายามด้วยความกล้าหาญจนสุดกำลัง ได้ชัยชนะแก่ศัตรูดังนี้ นับว่าเป็น
หญิงที่กล้าแข็งเข้มแข็งไปด้วยความกล้าหาญและซื่อสัตย์กตัญญูต่อชาติผู้หนึ่ง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สถาปนาแต่งตั้งคุณหญิงโมให้ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็น “ท้าวสุรนารี” พร้อม
ทรงพระราชทานเครื่องยศทองคำให้เป็นเครื่องหมายความดี ดังนี้

ทหารมณฑลนครราชสีมา ได้รับความรู้เรื่องความกล้าหาญของท่าน
วีรกรรมอย่างทราบซึ้งตรึงใจทั่วกันทุกหน่วยกองดั่งกล่าวมาแล้ว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
มาพระราชทานธงไชยเฉลิมพลแก่กรมทหารราบที่ ๕ ณ พลับพลาบริเวณสนาม
ทางทิศตะวันตกของบึงในบริเวณโรงทหารบัดนี้ มีความในพระบรมราโชวาท
ตอนหนึ่งว่า “มณฑลนครราชสีมา ได้เคยเป็นทหารมาช้านาน เกิดศึกสงคราม
แห่งใด ก็เคยได้กำลังมณฑลนครราชสีมา ทหารที่กล้าหาญปรากฏ
อยู่ในพงศาวดาร” ดังนี้

และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ กรมบัญชาการกองทัพที่ ๓ กราบบังคับมณฑล
พระศรีพชรทวารมราชันนารถ พระบรมราชชนนีถวายเครื่องทรงสำหรับ
พระยศตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษกรมทหารม้าที่ ๕ มณฑลนครราชสีมา มีความ

คนหนึ่งว่า “ท้าวสุนาริ (ท่านผู้หญิงโม) ชาวเมืองนครราชสีมา ออก
กระทำยุทธอาชานัย ไชยชนะข้าศึกครั้งรบดเคียงกันที่ในรัชกาลที่ ๓ กรุงเทพฯ
ปรากฏในมณฑลนครราชสีมา” และมีพระราชดำรัสสมเด็จพระศรีพัชรินทรา
บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ในการทรงรับเครื่องแต่งองค์ ฯลฯ ผู้บังคับ
การพิเศษกรมทหารม้า ๕ มณฑลนครราชสีมา มีความคนหนึ่งว่า “ใน
การที่ท่านกล่าวถึงพระราชพงศาวดาร สรรเสริญเกียรติคุณ ท้าวสุนาริโม
นั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นการดีย่างยิ่ง” ดังนี้

ในพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าพากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อวันที่
๑๖ มกราคม ๒๔๗๗ กล่าวถึงท่านท้าวสุนาริว่า “ท่านผู้หญิงโมก็มีสติปัญญา
ประมาณกาลดีอยู่มาก” ดังนี้

ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อทรง
พระนิพนธ์ถึงเรื่องท่านท้าวสุนาริ ส่วนมากมักทรงแสดงหนักไปทางพงศาวดาร
แต่ก็เก็บใจความได้ว่า “ท้าวสุนาริเป็นคนฉลาดกล้าหาญ ออกอบาย
ถ่วงการเดิน เมื่อไปถึงทุ่งส้มฤๅษีได้ทำการฆ่าพวกลักคอบคุม และตั้งกองทัพ
เจ้าสุทธิดำรงแตกอย่างยับเยิน” ดังนี้

เมื่อเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ขณะท่าน พต.อ. พระยาพหล
พตพยหเสนา นายกรัฐมนตรี ขณะพักผ่อนร่างกายอยู่บนภูเขากกระดิงจังหวัด
เลย ท่านได้ให้ข้าพเจ้าฟังว่า “ขณะที่ท่านออกจากวงปาริสดิฉันมาแล้ว นึก
ขึ้นได้ว่าจะต้องมาแสดงความเคารพสักการอนุสาวรีย์ท้าวสุนาริ ต้องให้คน
กลับไปเอากระบี่ทอง เมื่อมาถึงเมืองนครราชสีมาได้ไปวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์

ท้าวสุรนารีทบทวนประมุขพล รู้จักว่า “อนุสาวรีย์จะเป็นอนุสรณ์ไปชั่วกาลนาน”
และท่านถามข้าพเจ้าถึงประวัติท้าวสุรนารี ข้าพเจ้าได้กราบเรียนเฉพาะที่
สำคัญ ๆ โดยย่อให้ท่านทราบแล้ว ท่านว่าควรจะเขียนขึ้นเสีย และท่านยังกรุณา
เล่าถึงอนุสาวรีย์ในเยอรมันเข้ามามากมาย รู้จักเป็นพระคุณอย่างยิ่งและทราบซึ่ง
ตรึงใจอยู่จนบัดนี้

ต่อมาท่านจอมพล ป. พิบิตสงคราม นายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยคณะ
ของท่านได้มาเยี่ยมนครราชสีมา ได้มาวางพวงมาตาแสดงความเคารพสักการ
อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเมื่อ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๘๖ ท่านนายกรัฐมนตรีกล่าวถึง
อนุสาวรีย์ว่า “ฉันกับพันโทหญิงพิบิตสงครามและคณะได้มีโอกาสมาสักการ
ท้าวสุรนารี ณ ประชุมพล ทำให้เบิกบานใจที่สุด เห็นว่าเป็นอนุสาวรีย์ที่
ตั้งศักดิ์สิทธิ์ของจังหวัดนครราชสีมา เธออาจดวงวิญญาณนักรบของท่านจะต้อง
อยู่พิทักษ์รักษาของชาวนครราชสีมาทุกท่านตลอดไป

เมื่อวันท ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๔ พล.อ. ผิน ชุณหะวัณ ผู้บัญชาการ
ทหารบกมาเป็นประธาน ในการทำพิธีเปิดหน่วยอบรมข้าราชการและประชาชน
ร่วมในงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีประจำปี ท่านกล่าวถึงท้าวสุรนารีหลาย
ตอนสรุปความได้ดังนี้ ท่านว่า “เมื่อท่านยังดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการ
กองพลที่ ๓ ได้ร่วมงานฉลองอนุสาวรีย์เดิมมาแล้ว” และกล่าวต่อไปว่า “ท่าน
ท้าวสุรนารีนั้นมีความกล้าหาญมาก และได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมาก
อย่างดียิ่งมาแล้ว และเป็นตัวอย่างที่ดีต่อไปชั่วกาลนาน”

และเมื่อท่านผู้บัญชาการทหารบก ยังดำรงตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการ

กองพลที่ ๓ จังหวัดนครราชสีมา เมื่อกล่าวปราศรัยอบรมทหารในงานที่ดำคัญ เช่น ให้โอวาทแก่หน่วยกองทหาร เวลากระทำด้วยดีมาดต่อธงไชยเฉลิมพล หรือประชุมการอบรมเป็นต้น ท่านได้หยิบยกความองอาจกล้าหาญ ความมีมานะอดทน ความรักชาติบ้านเมืองของท่านผู้มาบรรยายชี้แจงให้ทหารฟังอยู่เสมอ ๆ ” ดังนี้

ฝ่ายเจ้าผู้รักษาราชการแทนที่พลกษัตริย์จากทั้งสี่มณฑล ไปรายงานเจ้าอนุวงศ์ที่ค่ายใหญ่ ณ เมืองนครราชสีมาว่าดังนี้ “ คราวต่อสู้แข็งแรงนักหนา เห็นจะเป็นกองทัพเจ้าพระยาบันครราชสีมา ยกเพิ่มเติมมาช่วยกันเป็นมั่นคง ผู้คนจึงมีมากมายนัก ” ถ้อยคำที่เจ้าผู้รักษาราชการรายงานเจ้าอนุวงศ์คงกล่าวมานั้น เป็นการยินยอมอย่างสมบูรณ์ ยกความมีชัยให้แก่คุณหญิงโมอย่างเด็ดขาด และขณที่คนหญิงโมรบกับกองทัพเวียงจันทน์ที่ทุ่งสัมฤทธิ์นั้น กองทัพกรุงเก่าส่วนที่จะยกมายังเมืองนครราชสีมา โดยผ่านอยุธยาและสระบุรีมานาน คงจะได้เกิดอ่อนทพชนมาลงเพียงพระเนตรกรุงเก่าเท่านั้น

เมื่อเจ้าอนุวงศ์ได้ฟังรายงานของเจ้าผู้รักษาราชการดังกล่าวมาข้างต้นนั้น แล้ว ก็บังเกิดการหนักหน่วงทุกข์เป็นทุกข์ กาลังพลก็ยังมีอยู่อีกหลายหมื่น จะจัดตั้งออกไปตีครุฑขาวนครราชสีมาอีกก็จะต้องใช้ผู้คนไม่น้อยเลย ยิ่งกว่านั้นจะได้ใครเป็นผู้นำกองทัพออกไปรบ ขอนคงหนักใจอย่างสุดขีด เพราะจะไปเกินหน้าเจ้าผู้รักษาราชการ จึงเป็นการยากนักยากหนาจนอีก และถ้าชนชกเข้าไปหาเมืองนครราชสีมาที่ทุ่งสัมฤทธิ์ อาจจะยกกำลังมาตีเอาเมืองนครราชสีมาได้กับคนเมื่อไรก็ได้ ในขณะที่กำลังถกถกถกถกอยู่นั้น เจ้าราชบุตรจึงไปถึงเมืองสระบุรี

ก็ต้องถอยถอยมายังเมืองนครราชสีมา มารายงานเสนอเจ้าอนุวงศ์ว่า “ได้ทราบ
ข่าวว่าทางกรุงเทพมหานครได้ทราบเรื่องราวของฝ่ายเรา ทักษะกองทัพมาและยึด
ได้เมืองนครราชสีมาแล้ว ทางกรุงเทพมหานครก็ได้จัดกองทัพขึ้น มีกำลังมาก
และมากกองทัพกัน ทั้งทราบข่าวบางกองจะไปยังเมืองปราจีนบุรี เมืองนคร
นายก และอาจจะขึ้นมายังเมืองนครราชสีมาทางทิศใต้ บางกองจะมายัง
กรุงเก่าสระบุรี แล้วตรงมายังเมืองนครราชสีมา เข้าเมืองนครราชสีมาทางทิศ
ตะวันตก บางกองจะขึ้นไปทางเหนือไปเพชรบูรณ์ หล่มสักก็ แล้วอาจจะเดิน
วกเข้ามาเมืองนครราชสีมาทางทิศเหนือ เห็นจะได้มีได้ จึงทำการกวาดต้อนครอบครัว
ชาวเมืองสระบุรีได้คนราวหมื่นห้าร้อยคน ยกออกจากเมืองสระบุรีถอย
มาตั้งแคว้นองคราที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๓๒๙”

เจ้าอนุวงศ์ได้ฟังรายงานเจ้าราชบุตร เสนอดังนี้ ก็ยังหนักหฤทัย
มากจนเป็นทวณ เพราะเจ้าด้ทรงดำริแตกทัพมาจากทุ่งสัมฤทธิ์อย่างย่อยยับ
เจ้าราชบุตรก็ไปทำการไม่เป็นผลสำเร็จดังความหวัง เกิดระทมหฤทัยเป็น
กำลัง จะยกกำลังลงไปตีกรุงเทพฯ ตามความมุ่งหมายเดิม ก็กลัวจะถูกต
กระหนาบระหว่างทาง เจ้าอนุวงศ์ก็เลยหมดมานะที่จะยกกองทัพลงไปตีเ
กรุงเทพมหานครตามความมุ่งหมายไว้แต่เดิมทีเดียว หรือแต่เพียงจะจัดกองทัพ
ยกไปตีครัวชาวเมืองนครราชสีมาทางทุ่งสัมฤทธิ์อีกก็ไม่กล้า และจะยึดเอาเมือง
นครราชสีมาเป็นมั่นสำหรับทำการต่อสู้ยาวนานก็ไม่ได้ จะถูกรุมล้อมข้าง
ทุกทิศทาง แล้วจนหมดหนทางต่อสู้ มีทางเดียวได้ทางเดียวคือ หนีถอย
ทัพกลับไปทำการต่อสู้ทางหนองบัวลำภูและเทือกเขาทางทิศใต้แม่น้ำโขง เพื่อแก้

สถานการณ์จะได้คิดทำให้เป็นผลดีต่อไป

เมื่อเจอนางคู่อุปาทานดงนั้นแล้ว จึงสั่งให้กองทัพทำการเผาบ้าน
และบ้านเรือนในเมืองนครราชสีมาเสียสิ้น พันคนไม่ใหญ่น้อยในเมืองดงแต่ใด
ไปหมดตลอดดงเมือง ทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าเมืองบ่อมหอรวมและดอน
หลักเมืองขึ้นเสีย เพื่อให้เป็นเมืองร้างทิ้งเมือง แล้วจึงให้เผาค่ายทัพทหารของ
ทัพเวียงจันทน์ร้างทิ้งหมดเกือบไม่ช้าก็เหลือ ทิ้งเพอให้เป็นประโยชน์
แก่กองทัพกรุงเก่าต่อไป เมื่อเผาทำลายเมืองและเผาค่ายทัพของตนลงจน
เป็นทัพพอใจแล้ว ก็ยกกองทัพถอยหนีออกจากเมืองนครราชสีมา กลับไปเมือง
เวียงจันทน์ แต่ ณ วันศุกร์ที่ ๓๓ มีนาคม ๒๓๖๘ รวมเวลาที่เจอนางคู่อยู่ที่
เมืองนครราชสีมา ๓๔ วันเท่านั้น นับคือผลของการรบชนะที่ทุ่งส้มธุระของ
คนหญิงโม มีอานุภาพใหญ่หลวง ชนะกองทัพเจอนางคู่ทั้งหมด ทุกคนยอม
แพ้ไม่ต่อสู้ ก็การของเจอนางคู่ล้มตายลงสิ้นเชิง ภาคอีสานซึ่งเกิดมดমন
อดรกายอย่างแรงร้ายขึ้นนั้น ก็กลับสงบงั้นได้สดชื่นคงคืนดีดังระภาพดังเดิม
ขึ้นทันที มังขวัญของชาวเมืองทบวนนั้นอดแหว่งเป็นบาตร เกิดตระหนก
ตกอกตกใจไม่เป็นอันกินอันนอนเหนียวยากกรากกว่าหมดบัดนี้ภัย ได้รับความ
ลำบากยากเย็นอย่างแสนสาหัสทั้งกลางดงกลางคืน ยิ่งพวกชาวเมืองทบวนชะเลย
เข้างลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง ต้องทำการรบอย่างเอาชีวิตเข้าแลกนั้น ได้กลับ
คนเขามาอยู่กับเนอกับตอทอหนากนดงแต่บัดนั้นมา

เมื่อกองทัพเจอนวงศ์ถอยไปจากเมืองนครราชสีมาแล้ว คุณหญิงโม
ก็นำครัวชาวเมืองที่ถูกกวาดต้อนเอาไปกลับคนเข้าบ้านเมือง แพบทุกคนถึงรัก

อนิจจา เพราะมาเห็นบ้านเมืองถูกเผาผลาญทำลายลงแต่โด่งตลอดไปจนทั่วเมือง
 คันไม้ใหญ่ก้อนฟลอยถูกโค่นถูกทำลายลงอย่างราบทั่วไป ถ้าแพงประค้อม
 หอรับถูกพังทลาย หดกเมืองถูกถอน เรืองนังกบส้มเค็จกรมพระราชวัง
 บวรมหาศกิดพิลเสฟ มีพระบณชรวิบสังแก่เจ้าพระยานครราชด้มาว่า “ข้าศึก
 มาตีเมืองโคราช กวาดต้อนพาครอบครัวไปมาก และข้าศึกเผาบ้านเมืองโคราช
 เสียยับเยินบันป ผู้คนหนีออกหนีเข้าป่าเขาดงไปมากมาย บ้านเมืองระดำระด้าย
 ดงนี้ ให้เจ้าพระยานครราชด้มาอย่ารักษาเมือง และเกลี้ยกล่อมราษฎรพลเมืองที่
 แดกถ่านชานเช่นไปอยู่บ้ายดงให้กลับมายุ่ตามภูมิดำเนาเดิม และจัดการ
 ตกแต่งบ้านเมืองให้สงบบริบูรณ์ดังเก่าเกิด อย่าตามเราไปทัพเดียว” ดงนี้ เจ้า
 พระยานครราชด้มาจึงมิได้ตามแต่จะไปราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ได้อยู่และ
 จัดการไปตามกระแด้รับสั่งอย่างเร่งด่วนในครั้งนั้น เว้นแต่หดเมืองต้องวิ่งรอก
 มาจนส้มเค็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาตำราวงราชานุภาพ ครังยังดำรง
 ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์ท่านได้เสด็จมาทรงเป็นประธาน
 ในพิธีผูกอาถรรพณ์ฝังหดเมืองนครราชด้มาขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ดังที่
 ปรากฏอยู่บัดนี้ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ พ.อ. พระเวียงรุกขจามิตร
 (ทอง รุกขังบ) เป็นประธานทำการฝังหดเมือง ยกชะตาเมืองให้รุ่งโรจน์
 ยงชน ครังนี้ได้ผูกดวงชะตาเมืองจาวักดงในแผ่นเงินตรึงอยู่กับหดเมืองนั้น
 ด้วย ตอนกลางคันทมิโซน ละครและการเล่นอื่นๆ อีกมากมาย เป็นงานฉลอง
 อย่างครึกครื้นมโหฬาร ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อนอย่างนเคย

หดที่ถูกข้าศึกถอนไม่ได้ฝังหดหนึ่ง เป็นหดกกดมเกลี้ยงปลายเส้า

เป็นรูปคล้ายดอกบัว หดสั้นยาว ๓.๓๘ เมตร วัดรอบเต้าได้ ๓.๐๐ เมตร ได้
เอาครึ่งไว้ฝาน้ำภายในศาลหลักเมือง ทางด้านตะวันออกอย่างแน่นหนามั่นคง
ได้เป็นอนุสรณ์ต่อไป

ก่อนหน้าทเจ้าพระยาจักรีราชธำมา กลับไปจากราชการที่เมืองสุรินทร์
เข้าเฝ้าสมเด็จพระราชวงษ์บรมมหาจักรีพลเดช ตั้งถ้าวมาข้างบนนั้น
คุณหญิงโมได้เข้าทหาทหาทเป็นผู้อำนวยจัดการ เรื่องระเบียบอาหารกระสุน
ดินดำตลอดการดำเลี้ยงตั้งกองทัพอั้ง กองทัพกรุงเทพ ฯ และกองทัพนคร
ราชธำมาทหกติดตามกองทัพอั้งนวงศ์ซึ่งถอยไปยังเมืองเวียงจันทน์ และ
ในระหว่างทางกองทัพกรุงเทพ ฯ และกองทัพนครราชธำมา ได้สู้รบกับกองทัพ
เจ้าอนุวงศ์ทหนองบัวลำภู และทของเจ้าจารย์ฝ่งขวาแม่น้ำโขงหลายหนหลายครั้ง
แต่แล้วในที่สุดกองทัพไทยจับเจ้าอนุวงศ์ได้พร้อมทงมเหสีและพระญาติวงศ์ตั้ง
นำตั้งท่านแม่ทัพใหญ่ ณ เมืองเวียงจันทน์เมืองนาคทตยท ๒๓ ธันวาคม ๒๓๗๓
แล้วท่านแม่ทัพใหญ่จัดให้ส่งเจ้าอนุวงศ์พร้อมทงมเหสี และพระวงศ์ลงไป
กรุงเทพมหานคร และเจ้าอนุวงศ์ได้ถึงแก่พิราลัยที่กรุงเทพ ฯ เมื่อพระชนม์ได้
๖๐ พรรษา การรบกับเจ้านองดัง บ้านเมืองของชาติไทยเราได้กลับคืนเข้าสู่
สันติสุขดังเดิมตลอดด้อมแม่น้ำโขงทั้งสองฟากฝั่งแต่บัดนั้นมา

เมืองนครราชธำมาเสียหายย่อยยับลง ผู้คนระล่ำระล่าย และล้มตาย
ไปตามสภาพทเกิดการรบราฆ่าฟันกันดังถ้าวมานั้น เป็นเพราะเจ้าอนุวงศ์ก่อ
ชนแตกก่อกบพนคนคงเป็นอันดีระภาพและเป็นปกติดังเดิมด้วยทความปรีชาดำมารท
อาจหาญอันเข้มแข็งของคุณหญิงโม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงตระหนักในได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทถึง
ความแค้นกล้าสามารถของขุนหญิงโมผู้กล้าหาญ รักชาติยิ่งชีพ ทำการกอบกู้
เมืองนครราชสีมาให้พ้นจากอำนาจของเจ้าอนุวงศ์ เจ้าอนุวงศ์รบแพ้ขุนหญิงโม
ต้องถอยทัพกลับไปเมืองเวียงจันทน์ ข้าศึกไม่รุดตามไปถึงกรุงเทพมหานคร
เป็นความชอบในราชการแผ่นดินอย่างยิ่งใหญ่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สถาปนาขุนหญิงโมให้ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็น “ท้าวสุนาร” พร้อมทั้ง
พระราชทานเครื่องยศทองคำเป็นเครื่องหมายความดีให้เป็นเกียรติสืบไป วัน
พระราชทานฐานันดรศักดิ์ให้แก่ท่านท้าวสุนารนั้น ประวัติดังกรมคือดปากกร
เขียนไว้ว่า “คงจะเป็นวันจันทร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๓๗๐ เพราะวันนั้นสมเด็จพระ
กรมพระราชวังบวรมหาดาศกิตติพลเดช ซึ่งทรงยกกองทัพมาช่วยรบกรุงนได้กลับถึง
กรุงเทพ ฯ และได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กราบบังคมทูลขอราชการ
ศักดิ์ และกราบทูลถึงความกล้าหาญของแม่ทัพนายกองทั้งหลาย ตลอดจนทูลทูล
ผู้หญิงโม” ดังนี้

ส่วนพระยาปลัดความมีท่านท้าวสุนารนั้น ถึงรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ พระราชทานฐานันดรศักดิ์เป็น “เจ้าพระยามหิศราธิบดี” ที่ปรึกษา
ราชการเมืองนครราชสีมา ต้นของพระเดชพระคุณต่อไป

เครื่องยศทองคำที่ท่านท้าวสุนารได้รับพระราชทานนั้น มีดังนี้ คือ
ถาดทองคำได้เครื่องเขียนหมาก ๑ จอกหมากทองคำ ๑ คู่ ดัชนีทองคำ ๑ ใบเถา
เต้าปูนทองคำ ๑ คนโททองคำ ๑ แฉกหน้าทองคำ ๑

ท่านท้าวสุรนารีไม่มีบุตรสืบตระกูล ท่านถึงอธิษฐานกรรมด้วยความ
 ชะราภาพลงบรรจบไปตามวัยของสังขาร ณ จวนของท่านที่เมืองนครราชสีมา
 เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๓๙๕ ความของท่านได้ทำการณาปนกิจสร้างร่างของท่านทอด
 ศาสดาถอย ซึ่งเป็นวัดที่ท่านสร้างพร้อมด้วยความของท่านดังกล่าวมาแล้ว เมื่อ
 เสร็จการขุดเพลิง ความของท่านได้ก่อเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ที่วัดศาสดาถอย ถึง
 เทศกาลสงกรานต์ทุก ๆ ปี ความของท่านพร้อมด้วยบุตรหลานและวงศ์ญาติ
 ได้ไปทำการบำเพ็ญกุศลทอดนุ น อุทิศส่วนกุศลตั้งให้ท่านท้าวสุรนารีตาม
 ประเพณีนิยมเสมอมา

ครั้นต่อมา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ พระยาสิงหเสนีศรีอยุธยาเมตตาหาความภักดี
 (สอาด สิงหเสนี) ขณะเมื่อยศและบรรดาศักดิ์เป็น พ.อ. พระยาประสิทธิ์ศักดิ์การ
 ได้มาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ดำริราชการมณฑลนครราชสีมา ปกครอง
 บังคับบัญชาทางทหารและพลเรือน พ.ศ. ๒๓๙๕ พระยาสิงหเสนีท่านคงได้ทราบอย่าง
 ตระหนักใจถึงสติปัญญา ความแก่นักกล้าสามารถอย่างหาหาญในการรบที่
 ทุ่งสัมฤทธิ์ และเกียรติคุณอันสูงเด่นของท่านท้าวสุรนารีอย่างถ่องแท้ และเห็น
 เป็นเยี่ยงอย่างอันดีสำหรับปวงชนต่อไปภายหน้า ควรจะรู้และดูเอาเป็นเยี่ยง
 อย่างไว้ประกอบกรณียกิจ สำหรับตนและประเทศชาติให้เป็นผลสืบไป ท่าน
 จึงตั้งพระทัยสั่งตัวของท่านสร้างการปล้ำเหลี่ยมดีคู่หา มียอดอย่างยอดเจดีย์
 ขันถมมุดพระนารายณ์มหาราช (วัดกลางนคร) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
 (ทิศพายัพ) พร้อมทั้งทำตำราจารึกบอกอยู่ดงคูหา แล้วเชิญโกศบรรจุ
 อัฐิท้าวสุรนารี มาประดิษฐานไว้ภายใต้แผ่นศิลาจารึก แล้วทำบุญ

กัฏฐ์ดำรงชนอยู่ใกล้กับถนนฝั่งแยก คือมีถนนอยู่ข้างวัดและถนนดำรง
มาบรรจบกัน และมีถนนประจักษ์ไปตัดตรงมุมวัดพอดี ทั้งเพื่อให้ประชาชน
ได้เห็นถนนอยู่ใกล้ทาง จะได้เตือนตาเตือนใจแก่ผู้ขับขี่จรไปมาว่า นี่แหละ
ถนนดำรงวรชนผู้ที่ได้ทำคุณงามความดีเด่นให้แก่ชาติบ้านเมือง อันเป็นประโยชน์
ใหญ่ยิ่งในกาตถ์แล้วมามาก และจะได้ไม่มวนเวียนหลบหายไปจากโลกนครา
เท่าพาคินจะสลาย ไว้ให้เห็นเป็นเยี่ยงอย่างทางทิศ ซึ่งจะสถิตสถาพรเชิดชู
เกียรติคุณท่านท้าวดำรงวรสัตว์ไปชั่วกาลนาน ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร. วรวิทย์ ชัยสุพันธุ์

பாய ௪௧ ப

ถึงแก่กรรมเดือนห้า ปีชวด จตุวาศก

“**ရတနိကရာဇ် ၈၂၈၆**”

การจกรกตาคะนวนอกกม ๗ บรรทด

“ท่านพระยาประดึกศักดิ์การ

ข่าวหลวงเทศาภิบาล[illegible]

องค์มนตรี. รัฐมนตรี ฯลฯ
ได้ออกทันทรีพัสต์ร่าง
สำเร็จเมื่อวันที่ ๗ มิถุนายน

๓๒

ปี ร.ศ. ๑๑๘ "

ต่อมาชาวนครราชสีมาต่างรู้สึกตระหนกในความกล้าหาญ และ
เกียรติคุณของท่านท้าวสุรนารีท่านได้ทำคุณประโยชน์อย่างมาก ให้แก่ชาติ
บ้านเมืองมาแต่อดีตแต่เห็นดังอย่างไม่มีผู้เสมอเหมือน พ.อ. พระเวียงรุกขจำมิตร
(ทอง รักสงบ) ผู้บังคับการมณฑลทหารบกที่ ๕ เป็นหัวหน้า พระยาภาณุ
พายัพทิศ (ดิศ อินทรโสฬส) ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา กับพ่อ
บ้านแม่เมืองนาคเห็นพ้องต้องกันว่า กิจประดิษฐ์ฐานอนุสรณ์ของท่านท้าว
สุรนารี ซึ่ง พ.อ. พระยาดังเห็น สร้างไว้เพื่อพระนารายณ์มหาราช
(วัดกลางนคร) ตั้งถ้าวมาข้างบนนั้น ได้ชำรุดทรุดโทรมลงมาก จะบูรณะ
ปฏิสังขรณ์จนพินทุกันคืบแคบไม่กว้างขวาง และไม่สง่างามพอที่ปวงชนจะไป
ทำการเคารพสักการให้สมเกียรติได้ ยังมีมรดกพชนอกแถวเขตของมาก เหตุ
นี้ พ.อ. พระเวียงรุกขจำมิตร พร้อมด้วยข้าราชการทหาร พลเรือน ดำรง
พ่อค้าตลอดชาวนครราชสีมา ได้ปรึกษาเห็นพร้อมใจกันจัดการย้ายไปสร้าง
อนุสาวรีย์ขึ้นใหม่ ที่ประชุมพุดตงที่เป็นอยู่บัดนี้ อันเป็นสถานที่เหมาะสม
ด้วยประการทั้งปวง และสง่างามสมควรแก่เกียรติท่านวีรสัตว์ เพราะวีรชนเช่น
นับตวย ๗ ปีจะมีสักคนหนึ่งก็แสนยากที่จะมีขึ้นได้ เมื่อสร้างอนุสาวรีย์

ประชุมพลเสร็จแล้ว ก็จัดการตกแต่งสถานที่ประดับประดาด้วยธงทิวและโคมไฟขึ้นอย่างมากมาย และทำอย่างวิจิตรทูลเกล้าถวาย ตลอดจนปฐมาภิเศกช้างต้นตั้งขึ้น และตั้งโต๊ะหมู่พร้อมด้วยเครื่องสักการบูชาชนพร้อมเสร็จ นอกจากชนตำรวจที่ประชุมพลแล้วก็ได้จัดการตกแต่งที่ ณ วัดพระนารายณ์มหาราช (วัดกตางคร) ปลุกเสกดวงดั่งดวงเทพยดาอารักษ์และตั้งการดวงวิญญาณผู้กล้าหาญชนพร้อมสรรพ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็นทั้งสองแห่งพร้อมในวณิก ๑๕ มกราคม ๒๔๗๗

ในตอนเช้าวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๔๗๗ เมื่อเสร็จพิธีการต่าง ๆ ตลอดจนพราหมณ์ได้ดวงดั่งดวงเทพยดาอารักษ์และดวงวิญญาณท่านผู้กล้าหาญ พร้อมทั้งขอประทานอภัยทุกสถานในการแปรเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่ม หากจะมีการมกพร่องประการใดก็ขอประทานอภัยทุกอย่าง ครั้นแล้วพราหมณ์กล่าวโอวาทเชื้อเชิญดวงวิญญาณองค์ศักดิ์สิทธิ์ พร้อมทั้งอัญเชิญของท่านท้าวสุรนารีวรรัตนประติฐานเหนือเครื่องรองรับ ซึ่งจัดและตกแต่งอย่างประณีตบรรจงเป็นพิเศษ เพียบพร้อมไปด้วยสิ่งวิจิตรตระการตาอย่างงดงาม กองเกียรติยศทหารและลูกเสืออย่างละ ๑ กองร้อยกระทำการเคารพแต่เพียงเบ้าเพลงคำนับ ๑ จบ แล้วกระบวนแห่เคลื่อนจากบริเวณนี้ไปตามถนนประจักษ์ ผ่านศาลเจ้าหลักเมือง แล้วเลยไปตามถนนจอมพล เคารพเบ้าเพลงเดิน ทั้งสองข้างถนนมีอาณาประชาราชนมาชมระบอบอย่างเนืองแน่นตลอดไป เมื่อระบอบแห่ไปถึงชนตำรวจที่ประชุมพลแล้วหยุดที่หน้าอนุสาวรีย์ เจ้าหน้าทูลเกล้าฯ เชิญดวงวิญญาณและเชิญอัญเชิญท่านท้าวสุรนารี ขึ้นประดิษฐานยังไฟที่อนุสาวรีย์พร้อมทั้งแผ่นศิลา

จาร์ก ตอนหน่อบริเวณอนุสาวรีย์นอกจากข้าราชการทหาร พลเรือน ตำรวจแล้ว
มีพ่อค้าคหบดี ทนถนอเรียนหนังสือ และอาณาประชาราษฎรมาในงานนออย่างแออัด
เมื่อเชิญดวงวิญญาณและอธิษฐานประดิษฐาน แลวทหารตำรวจและนักเรียน
กระทำการเคารพพร้อมกันกับกองเกียรติยศ แตรเดี่ยวเป่าเพลงคำนับ ๑ จบ แล้ว
แล้วถวายอาหารบริณฑบาตรแด่พระสงฆ์ ๘๑ รูป (จำนวนเท่าขณมาของท่าน
ท้าวสุรนารี) มีพระโพธิวงศาจารย์ (มหาสังฆทอง พันธุเพ็ง นาควโร)
เป็นประธานฝ่ายคณะสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ทำภคตกิจเสร็จแล้ว เวลา ๐๘.๐๐ น.
ได้เริ่มกระทำพิธีไปตามลำดับการณ ดังน

พระยาภานุพัทยพิทักษ์ ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา จุฑารูป
เทียนโตะมาหม่มชาลัการอนสาวรีย์แล้ว พราหมณ์กล่าวคำเชิญชุมนุม
เทวดา ชะบวนแถวต่าง ๆ ตลอดจนผู้ใหญ่น้อยอยู่ในท่าตรง อาณาประช
ราษฎรต่างยืนเต็มไปหมด ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมากล่าวเปิด
อนุสาวรีย์มีใจความสำคัญว่า “การตั้งเสริมคุณงามความดีแก่ท่านท้าวสุรนารี
แล้วมา ยังไม่สมที่ท่านได้บำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติด้วยความกล้าหาญ
อย่างยิ่ง ทำการรบไ้ชัยชนะแก่ข้าศึกด้วยความคิดอย่างสุขุมคัมภีรภาพ มี
คุณงามความดีอย่างรุ่งโรจน์และดีเด่นไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน จึงสร้างอนุสาวรีย์
ขึ้นใหม่ให้สมเกียรติของท่านจะได้เป็นมิ่งเมืองต่อไปชั่วกาลนาน ” เมื่อกล่าว
พรรณาเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบลงแล้ว ท่านข้าหลวงประจำจังหวัด
นครราชสีมาได้ตัดแพรแถบปล่อยเจือปนคณของคอนุสาวรีย์ แล้วนำคณก็ค่อย ๆ
เปิดองออกเห็นรูปท่านท้าวสุรนารี อยู่ในเครื่องยศมีขอวากุมดาพยนตร์ตระหง่านอยู่

เหนือไฟอย่างง่าผ่าเผย ขณะผ้ามืดเริ่มคลั่งกองเกียรติยศและแถวระบอบ
 ต่าง ๆ กระทำการเคารพแต่เพียงเบ้าเพลิงค่านับ พิณยพาทและแถวขบรวรแดง
 เพลงมหาชัย และทุกคนที่อยู่ ณ ที่นตางเปล่งเสียงร้องไชโยดังสนั่นหวั่นไหว
 แล้วพราหมณ์อ่านโอองการคาถาแล้วเบิกบายศรีเบิกแว่นจุดเทียนไชโย แล้วเวียน
 เทียนส้มโกสนัดของอนุสาวรีย์ เมื่อเวียนรอบอนุสาวรีย์ครบด้ามรอบแล้ว
 พราหมณ์ดับเทียนไชโยใหม่คว้นสักการองค์อนุสาวรีย์ แล้วท่านข้าหลวงประจำ
 จังหวัดนครราชสีมาเจิมอนุสาวรีย์ ด้วยแป้งหอมพุทธมนต์ ๓ จุดที่แผ่นทองรอง
 รับองค์อนุสาวรีย์ เมื่อพราหมณ์ดับเทียนไชโยใหม่คว้นสักการองค์อนุสาวรีย์นั้น
 พระสงฆ์ ๑๑ รูปสวดไชยมงคลคาถาชะยันโต จนเสร็จการเจิมจึงหยุด แล้ว
 ข้าราชการทหารพลเรือนตำรวจตอดนายดับและพลทหารตำรวจ นักเรียนหญิง
 ชายโรงเรียนต่าง ๆ ทั้งพ่อค้าคหบดีและประชาชน ต่างนำดอกไม้ธูปเทียนจุด
 แล้วนำมาน้อมเคารพสักการ แต่ดวงวิญญาณอันกล้าหาญ พร้อมด้วยระตึกถึง
 คุณงามความดีที่ท่านท้าวสุรนารี วีรกรรมที่ท่านได้บำเพ็ญเกิดประโยชน์อันใหญ่
 ยิ่งให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองแต่โบราณกาลนั้น ท่านเป็นผู้มีเกียรติคุณอย่าง
 รุ่งโรจน์ควรได้รับความเคารพสักการตลอดไป โดยทั่วกัน

ทั้งนี้แต่งตั้งให้ประจักษ์แก่ตาโลก และเทพยดาอารักษ์ทั้งอินทพรหม
 ยมโลกทั้งหลายว่า ชาวเรามีได้ลมพระคุณของท่านเลย

ต่อไปได้จัดให้มีมหรสพฉลองทรงถวายนกต่างคน ตั้งแต่ วันที่ ๑๖
 มกราคม ถึงวันที่ ๒๑ มกราคม ๒๔๗๗ รวมห้าวันห้าคืน มีโขน ละคร เพลง
 ดิเก มวย หมอลำ เขมรเจียง จั๋วและอื่น ๆ แต่งอย่างครึกครื้น เป็นงาน

อินนิโพรายัง ซึ่งไม่เคยมีปรากฏมาก่อนเลย เวลากลางวันของอินนิโพรายัง และประตูเมืองสว่างไสวด้วยไฟอย่างรุ่งโรจน์ มีแสงสว่างอย่างนั้นเจิดจ้า เกือบๆ จะเป็นกลางวันตลอดงาน และที่สนามวงกลมของอินนิโพรายังเวลากลางคืนนอกจากรุ่งโรจน์ไปด้วยไฟประดับแล้ว ยังมีดอกไม้พุ่มดอกไม้กระถาง ประดับคั่นบักทรายรอบอินนิโพรายัง ซึ่งท่านผู้เป็นประธานของงานไปจุดสักการ ท่านท้าวสุรนารี เวลาราว ๒๐.๐๐ นาฬิกา ทุกคนตลอดงาน นอกจากนั้นยังมี พลุ ตะไล จุดสักการเฉลิมฉลองอย่างยิ่งดังนั้นทวนโหวกเหวกกัน อาณาประชาราษฎรมาชมงานอย่างเนืองแน่นตลอดงาน กิจกรรมทั้งหลายเป็นไปอย่างตื่นเต้นใจ คื่องานอินนิเกียรคียายัง และถือว่าเป็นงานใหม่ครั้งแรกในเมืองไทย สำหรับบุคคลสามัญได้ทำคุณงามความดีเด่น ได้รับความยกย่องสมเกียรติอย่าง สูงสุดในครั้งนั้น อินนิโพรายังจึงเป็นศรีสง่าแก่บ้านเมือง ทั้งเป็นมิ่งขวัญรวม จิตใจของมวลชนคงแต่ปลื้มมา

อักษิฐาท่านท้าวสุรนารี ซึ่ง พต.ท. พระยาดังเดิ่น จิตประดิษฐ์ฐานไว้ ที่ภูนั้น อักษิฐิบรรจอยู่ไม่ไกลไกลตายเบญจรงค์มีเชิง และมีชนกระดาษ (กระดาษ ฟุ่ดสัเก็บ) เขียนหนังสือด้วยเส้นหมึกว่า “อักษิฐาท้าวสุรนารี” ม้วนอย่าง ม้วนใบทองม้วนบุหรีวมอยู่กับอักษิฐิ (กระดาษและเส้นหมึกกลายเป็นสีน้ำตาล ไป เพราะอยู่ในโกศนั้นมานาน) มีแผ่นหินสี่เหลี่ยมขัดอย่างเรียบปิดปากโกไว้ อย่างสนิท ประดิษฐ์ฐานอยู่ใต้แผ่นศิลาจารึก ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าท่านผู้สร้างนี้ได้ กระทำไปด้วยความเคารพอย่างสูงและเรียบร้อยดีมาก และแสดงให้เห็นชัดอีก ว่า ท่าน พต.ท. พระยาดังเดิ่น นั้นท่านได้เห็นกาดข้างหน้าไปได้ไกลมาก ทำให้

การตั้งร้านจำหน่ายวัตถุผสมพลตั่วกันอย่างมากมาย ทุกคนทราบดีถึงจรรยา
 มานยอนจะรู้จักและชอบพระคุณ ท่าน พล.ต. พระยาสิงหเสนี ออกเดินทางด้วย
 รูปท้าวธรรมาทประคิษฐานอยู่ ณ ประชุมพลบดินทร์ ประชุม ณ
 ศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา ได้ลงมติขอให้ทางกรมคิดปากกรห่อด้วย
 ทองแดงรมดำตามตัวอย่างที่ข้าราชการทหารพลเรือนคำร้องขอคำคบคิดและชาว
 นครราชสีมาได้ประชุมปรึกษากำหนดแบบตัวอย่างให้ ซึ่งที่ประชุมได้พิจารณา
 กันอย่างถี่ถ้วนโดยตลอดทุกแห่งทุกมุมหลายหนหลายครั้ง ที่ศาลากลางจังหวัด
 นครราชสีมา กำหนดครุภัณฑ์เป็นการเหมาะสมด้วยประการทั้งปวงแล้ว เมื่อ
 หอรับทราบกำหนดเช่นมากมายหลายฉบับนี้ ทุกครั้งที่ประชุมพิจารณาที่ไร
 ก็ไขกันไปด้วยเหตุผล ผลที่สุดลงมติเป็นเอกฉันท์ขอรับที่ประดิษฐานอยู่ ณ
 ทางกรมคิดปากกรจัดการห่อให้ได้ตามแบบ จึงเป็นที่พึงพอใจท่านข้าราชการ
 และชาวนครราชสีมาเป็นอย่างยิ่ง ต่างพากันมีความปีติยินดีและชอบพระคุณ
 เจ้าหน้าทกรมคิดปากกรเป็นอย่างมาก และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ท่านอธิบดี
 กรมคิดปากกร นายเฟโรจี และพระเทพวิสุทธิเมธี

ขนาดของรูปตั้ง ๑.๘๕ เมตร ห่อด้วยทองแดงหนัก ๓๒๕ กิโลกรัม
 ประดิษฐานอยู่เหนือโพธิ์เตี้ยมสูง ๒.๕๐ เมตร รวมความสูงของอนุสาวรีย์
 น ๔.๓๕ เมตร มณฑลอำนาจนันทนธรรมชนรอบรอบโพธิ์พร้อม ทางเข้าแต่คง
 ความเคารพศักดิ์การทางศักดิ์ด้วยซิเมนต์ อนุสาวรีย์อยู่กึ่งกลางด้านวงกลม
 ซึ่งก่อด้วยคอนกรีตรูปนูนกลางคล้ายรูปกระทะคว่ำ อยู่ห่างจากประตูล้อมไปทาง
 ทิศตะวันตก นับจากประตูไปถึงขอบด้านด้านตะวันออกระยะ ๑๓ เมตรปลูกหญ้า

ปลูกต้นไม้ประดับไว้อย่างสวยงาม ถ้างัดต้นไม้ไฟฟ้าสว่างไสว รูปท้าวสุรนารีศักดิ์
สมทรงดอกกระทุ้งกลอนไว้อย่างที่เป็นอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
แต่งกายด้วยเครื่องยศที่ได้รับพระราชทาน ผ่านงากระดองทองมีลายเชิง เล็กกระดอง
ทอง ผ้าห่ม (สะพัก) สะไบกระดองทอง ยืนอยู่เหนือไฟที่ นุ่งจับคาดเข็มขัด สะไบห่ม
เฉียงซ้าย สวมตุ้มหู สวมตะกรุดพิสมัยมงคล ๓ สายทับสะไบ นวดออยนวดนาง
ทั้งสองมือสวมแหวนนิ้วละดวง มือขวาถมดาพ ด้ามดาพจำหลักกลาย สอดอยู่ในฝัก
จำหลักกลาย ปลายจรวดพ่น มือซ้ายท้าวสะเอวเห็นหน้าเฉียงซ้ายนิดหน่อย ก้มหน้า
นิดๆ อยู่ในท่าอันผ่องผายสว่างงาม ดวงอารมณ์เยือกเย็นอย่างดกซึ้ง เข้มแข็งราว
กับเหล็ก เพียบพร้อมไปด้วยเกียรติอันสูงส่ง พากพมไปด้วยยศศักดิ์เต็มท้น หัน
หน้าไปทางทิศตะวันตกแสดงการระบือได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์ ณะ
ราชธานี มีชัยประคองและกำแพงแห่งนครโบราณเป็นฉากหลัง ออกก่อนรับ
มหาชนถึงความมีชัยชนะแก่ข้าศึกทั้งสามฤทธิ์ ในวามมงคลสมัยงานฉลอง
สมโภชแสดงเกียรติอันรุ่งโรจน์ ซึ่งจะไม่มอดลบเลือนสูญ จะยืนยงคงอยู่เป็นศรี
มงคลแก่ชาติบ้านเมืองไปชดวันนคร

ขอความทักท้วงตักเตือนจงน ถรปลงเป็นรูปกลายคำจารึกเขียนได้
ถึง ๑๕ บรรทัด ดงนคอ

“ ท้าวสุรนารี (ท่านผู้หญิงโม) วีรสตรี
ทำศึกอย่างเฉียดฉวยฉลาด และองอาจกล้าหาญ
รบกับข้าศึกอย่างใจเด็ดถึงดลุมบอน
ได้ชัยชนะแก่ข้าศึกทั้งสามฤทธิ์ด้วยความคิดของตนเอง

มีคุณแก่ประเทศชาติบ้านเมืองอย่างยิ่ง
 ได้รับความชอบอย่างใหญ่หลวง
 มีเกียรติยศและเกียรติคุณอย่างรุ่งเรือง
 เป็นที่สรรเสริญของนักปราชญ์ราชบัณฑิตและทหารหาญอยู่เสมอ
 ท่านเป็นบุคคลสำคัญในสมัยนั้น
 ซึ่ง ณ บัดนี้ได้อนุสาวรีย์ขึ้นเป็นคนแรกในเมืองไทยอย่างสง่างาม
 ประดิษฐานอยู่หน้าประตุมพทางด้านตะวันตกเมืองนครราชสีมา
 เป็นที่เคารพสักการะรักของมหาชนทั่วไป
 และเป็นมิ่งขวัญอันสูงส่ง
 ซึ่งชนทั้งหลายทั้งหญิงทั้งชายนำมาซึ่งเป็นศิวอย่างไปชวันวันคร ”
 และมีประวัติย่อจารึกไว้ดังลงในแผ่นทองรมดำ คิดอยู่ ณ ไฟที่ด้าน
 ตะวันตก ด้วยอักษรไทยมี ๒๐ บรรทัด ดังมีข้อความต่อไปนี้ คือ
 “ ประดิษ
 พุทธศักราช ๒๓๖๕
 เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เป็นกบฏ
 ครอบงำนครราชสีมา
 ยกกองทัพเข้ายึดเมืองนครราชสีมาได้
 แล้วกวาดต้อนครอบครัวชาวเมืองนครราชสีมา
 ไปตั้งที่มั่นอยู่ที่ ท่านผู้หญิงโมรบริวารมกำดั่ง
 ชายหญิงเข้าต่อสู้อย่างตลุมบอน

กองทหารเวียงจันทน์แตกพินาศ เจ้าอนุวงศ์

ถอยกลับ ในที่สุดกองทัพไทย

ยกตามไปจับตัวเจ้าอนุวงศ์ได้

ท่านผู้หญิงไม่ผู้กล้าหาญได้นำมาเป็น

วีรสตรี กอบกู้ชื่อเสียงระบอบนครราชสีมา

ไว้ได้ด้วยความสามารถ มีคุณคือ

ประเทศชาติอย่างยิ่ง พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนา

ท่านผู้หญิงไม่เป็นผู้เป็น “ท้าวสุรนารี”

และทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาปลัดเมืองนครราชสีมา

(ทองคำ) ผู้เป็นสวามีท่านท้าวสุรนารีเป็น “เจ้าพระยามหิศราธิบดี”

ปรากฏในพงศาวดารมาจนทุกวันนี้”

เมื่อเสร็จงานฉลองสมโภชแล้ว ได้มีการประชุมคณะกรรมการซึ่ง

๒๕๕ ๒๖ มีข้าราชการ ทหาร พลเรือน ตำรวจ พ่อค้าคหบดี และชาวนครราชสีมา

ณ ศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา บรรดาข้าราชการกำหนดวันทำการฉลอง

อนุสาวรีย์สักการะประจำปี ในปีต่อๆ ไปมีดังนี้ จึงต้องทราบวันที่ท่าน

ท้าวสุรนารีทำการรบมีชัยชนะต่อกองทัพเจ้าอนุวงศ์ที่ทุ่งสัมฤทธิ์ อันเป็นวันมงคล

สมัยยกอบกู้ชื่อเสียงเมืองนครราชสีมา เป็นวันกำหนดงานทำการฉลองประจำปี

และเห็นพ้องต้องกันว่า คงจะตกอยู่ในราวกลางเดือนนี้เป็นวันที่ใกล้เคียงที่สุด แต่

จะถือเอาวันใดเป็นวันรบชนะเด็ดขาดนั้น ยังไม่อาจกำหนดลงได้แน่นอน ครั้นจะ
วิ่งรอกไปจนกว่าจะค้นหาวັນรบชนะได้แน่นอนแล้ว จึงจะกำหนดวันทำการฉลอง
ประจำปีนั้นก็จะเป็นการเนิ่นนานเกินไป ที่สุดที่ประชุมได้ลงมติเห็นพร้อมกันเป็น
เอกฉันท์ กำหนดวันงานทำการฉลองประจำปีทุกปีไปคือ ให้เริ่มงานตั้งแต่
วันขึ้นสิบสองค่ำเดือนสี่ถึงวันแรมค่ำหนึ่งเดือนสี่ สำหรับปฏิบัติการไปก่อน

จนกว่าจะค้นหาวັນรบชนะที่แท้จริงได้ในภายหน้า จึงจะได้ประชุมปรึกษาหารือ
เดือนกำหนดวันทำการฉลองเข้ามาหรือออกไป ให้ตรงกับความจริงในสิ่งที่เป็น
จริงในภายหน้า ประวัติท่านท้าวสุรนารี ซึ่งทางกรมศิลปากรเขียนไว้ มีความ
ตอนหนึ่งว่าดังนี้ “วันที่ท่านผู้หญิงค้อสู่ตามทางต้นนิษฐานใกล้ขีด น่าจะเป็น
วันที่ ๘ มีนาคม ” นักคงอยู่ในระหว่างวันซึ่งคณะกรรมการกำหนดทำการฉลอง
ประจำปี ดังกล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว

กำหนดงานฉลองประจำปี ที่ประชุมลงมติไว้ดังนี้

ก่อนถึงวันทำการฉลองประจำปี ขอให้ทางข้าหลวงประจำจังหวัด
นครราชสีมา ออกหนังสือเชิญท่านข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนตำรวจข้าราชการ
นอกกองประจำการ และบุคคลที่เห็นสมควร มาประชุมที่ศาลากลางจังหวัด
นครราชสีมาแต่เนิ่นๆ ปรึกษาหารือว่าจะจัดการอย่างไร มีงานอะไรบ้าง แล้ว
ทำกำหนดการมอบหมายหน้าที่การงานนั้นๆ ให้เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ หรือบุคคลให้
ทราบและปฏิบัติตามที่ตกลงในที่ประชุม โดยมีหลักการดังต่อไปนี้

“หลักการ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์เย็น ในวันขึ้น

สืบต่อคำเตือนนี้ ณ ปราสาทโรงพิธีบริเวณสนามหญ้าข้างอนุสาวรีย์ แล้ว
ถวายอาหารบิณฑบาต เสด็จพระในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้น กับถวายเครื่องไทยธรรม
ตามควร เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว ตอนพระสงฆ์ให้ะเถาฯ ขอให้ท่านผู้เป็น
ประธานของงานฉลองตรวจนาหลังออกพรรษา อภิศักดิ์ศักดิ์ประกอบขึ้นให้ท่าน
ท้าวสุรนารีวรรัตน์ เมื่อเสร็จการตรวจนาแล้ว ผู้เป็นประธานพร้อมด้วย
ข้าราชการ และผู้ไปชุมนุมในงานนี้ ไปยังหน้าอนุสาวรีย์ที่ทอดทิ้งเครื่อง
สักการ แล้วท่านผู้เป็นประธานจุดธูปเทียนเครื่องสักการอนุสาวรีย์ แล้วอ่านคำ
สดุดี ท่านท้าวสุรนารีวรรัตน์ (คำสดุดีได้พิมพ์ลงนิตยสารอยู่ข้างท้ายหนังสือนี้แล้ว)
แล้วท้าวสุรนารีวรรัตน์ ทักเรียนหญิงโรงเรียนสุรนารีวังเพดงปลูกใจ (เพดงประจำ
จังหวัดนครราชสีมาของกรมศึกษาธิการ) แล้วพราหมณ์อ่านโองการคาถาชุมนุม
เทวดาเบิกบายศรี เบิกแว่นเวียนเทียนรอบอนุสาวรีย์ เมื่อครบ ๓ รอบแล้ว
พราหมณ์อ่านมนต์ขับเทวไสยโหมควนสักการท่านท้าวสุรนารีวรรัตน์ พระสงฆ์
สวดไชยมงคลคาถาชะยันโต พิณพาทย์และเครื่องบรรเลงเพลงมหาชัย แล้ว
ท้าวสุรนารีวรรัตน์ทอดธูปเทียนนักเรียนหญิงชายโรงเรียนต่าง ๆ กระทำการเคารพ แล้ว
ท่านผู้เป็นประธานเจิมอนุสาวรีย์เป็นเสร็จพิธี ในระหว่างประกอบพิธีการฉลอง
ดังกล่าวมานี้ จะมีเครื่องบันเทิงมาโปรย ข้าวตอก ดอกไม้ เฉลิมเกียรติ ท่าน
ท้าวสุรนารีวรรัตน์ทอดด้วย

แล้วข้าราชการทหารพลเรือนตำรวจและนักเรียนหญิงชายตลอดอาณา
ประเทศต่างจะได้นำดอกไม้ธูปเทียนจตุรพักตรพิมานมาแสดงความสักการท่าน
ท้าวสุรนารีวรรัตน์ พระมหากษัตริย์องค์ท่านได้กระทำมาดังกล่าว

มาแล้ว ทั้งนแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ตาโลกว่า ชาวเรามิได้ลืมพระคุณท่านเลย
เมื่อท่านข้าราชการตลอดถึงประชาชนต่างรู้จักพระคุณ และมากระทำการเคารพ
สักการมากเพียงใด ก็เชื่อว่า วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของท่านวีรสดรจะเพิ่มพูน
ความบดินตยงชนและอำนวยความสวัสดิมงคลให้ทุกท่านตลอดไป เพราะการ
กระทำทงนถูกต้องตามมงคลสูตรคาถาที่ ๗ ทว่า “คารโว จ นิวาโต เอตมมุง
กตมุตตม” นั้นแหละ

เวลาถากคันท่านผู้เป็นประธานงานฉลอง ไปจุดดอกไม้เพลิงทงจได้
ณ บริเวณอนุสาวรีย์สักการท่านวีรสดร ล้วนพล ตระโดนนแล้วแต่จะตั้งเจ้าหน้าท
หรือให้ใครไปแทน

สำหรับกิจการอย่างอื่น สำหรับกิจการอย่างอื่น ๆ ซึ่งถ้าหากจะมี
และจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมความศรัทธาในหน่วยงานฉลองนี้จะมีอะไรบ้าง และจะมีสัก
กอนกคนนั้นแต่แต่ละดอกและจะตกลงกันจัดขึ้นได้ทุกอย่าง ซึ่งเห็นว่าเป็นการ
เหมาะสมด้วยประการทงปวง แต่ทงประชุมปรึกษาเป็นงานอดิเรกทงมวต ” ดงน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒ นางสาวเรียม แพศยนาถิน นางสาวไทย ซึ่ง
ข้าหลวงประจำจังหวัด เขิญมาร่วมในงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ประจำปี
ได้กล่าววว่า “ได้เห็นรูปอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ยืนตระหง่านอยู่หน้าประตู
เมืองดงน แสดงวว่าชาวเรามิได้ลืมพระคุณท่านเลย และกล่าวต่อไปวว่า งาน
ฉลองบดินตยงชนอย่างมโหฬาร สัมเกียรติเป็นประวัติการณอนน้าชม แสดง
ความกตัญญูตงเวทตอผู้ได้กระทำคุณให้แก่ประเทศชาติทกรก ซึ่งเท่ากับเป็น
ผู้ทกรกประเทศชาติของตงนจริงแล้วทงกายและใจ ”

นี้ เรียม สาวทรงเกียรติบริสุทธิ แดงหน้าใจออกมาอย่างบริสุทธิ์ว่า
ท่านผู้ทรงพระคุณของท่านท้าวสุรนารี ย่อมแสดงความกตัญญูเกิดแต่ออกมา
อย่างบริสุทธิ์ทั้งกายวาจาใจได้ถูกต้องเหมาะสมควรดั่งมีเป็นสัจจสุทรผู้ดี

บรรดาชนทั้งหลายทั้งหญิงชาย ที่บุคคลทั้งหลายจะยินยอมมอบน้อม
ยกย่องผู้ใดเป็นวรมุขหรือวรสัตถ์นั้น ผู้ถูกยกย่องต้องได้บำเพ็ญกรณียกิจด้วย
ความจงรักภักดีหาญ ย่อมเสียสละทุกอย่างแม้ชีวิต แล้วบังเกิดประโยชน์แก่
ประเทศชาติบ้านเมืองอย่างใหญ่ยิ่ง มีคุณงามความดีเด่นกว่าผู้อื่น ชะ
ประวัติดการณในกรณียันนั้น อย่างยอดเยี่ยมจริง ๆ ดังนั้นในพงศาวดารและ
ประวัติคำสัตถ์ทรงมาแด่ฉบับจดหลายร้อยปี จึงจะปรากฏมีวรมุขสักคนหนึ่งก็
หายาก ยิ่งสัตถ์แดงยิ่งหายากแสนหายาก เพราะโอกาสสนับสนุนมีอยู่น้อยนัก ยิ่งใน
การรบพุ่งซึ่งชัยด้วยแคว้นน้อยนักน้อยหนาทจะมีโอกาสอย่างชาย และเมื่อมีชนจะ
ต้องเป็นผู้เฉื่อยฉวยฉลาดสามารถหาญจริง จึงจะฝ่าฟันอุปสรรคไปได้ซึ่งไม่ใช่
เป็นเรื่องง่ายนัก สมองต้องไวและรอบคอบการณต้องหน้าได้ไกลอย่างถก
ต้อง และมีไหวพริบเต็มตัวอยู่เสมอ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น อีกทั้ง
ร่างกายและจิตใจให้แก่ชาติบ้านเมืองทั้งหมด ดังนั้น การท้าวสุรนารีมาช่วย
ท่านยี่นตระหนี่หน้าประต้อมืองอย่างสง่างามนั้น ย่อมเป็นเหตุเชิดชูเกียรติแก่
ชาติไทยเรามากและเป็นตัวอย่างอันดีไปชั่วกาลนาน กล่าวคือเจ้าอนุวงศ์ยกทหาร
มาตีบ้านเมืองทำให้ผู้คนระส่ำระสายเดือดร้อนกันทั่วไป ทั้งกลางวันกลางคืนไป
ทุกหย่อมหญ้า อดคาหัดับจับตานอน อดอยากยากแค้นสารพัด คุณหญิงโมท่าน
คิดจะทำการรบกับกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ไปตามดำพิงของท่านเอง ไม่มีใคร

บอกไม่มีใครสั่ง ไม่มีใครบังคับอย่างใด การคิดและการทำของท่านก็ยากแค้น
 แล่นเชื่องจริง ๆ เพราะตกเป็นชะรอยเขาทั้งเมือง ต้องอยู่ในควบคุมระหว่าง
 เดินทางไปอย่างเข้มงวดกันทุกฝั้วทั้งกลางวันและกลางคืน ชาติอดีตระทุกสิ่ง
 ทกอย่างซามดพราจอบเลียมถกทหารเวียงจันทน์เขาคันแถวเก็บรับเอาไปทั้งหมด
 ยังสามารถทำการรบชนะกองทัพเจ้าอนุวงศ์ซึ่งมีกำลังอย่างมหาศาล ซึ่งเจ้า
 อนุวงศ์กระว่า มีมากพอที่จะโจมตีทำลายต่างยัดเอากรุงเทพมหานครได้อย่าง
 แน่นนอน ไม่เช่นนั้นจะยกมาทำไม ได้มากที่ท่านท้าวสุรนารัตน์รับเอาชัยชนะได้
 ดังกล่าวมาแต่ฉนั้น จึงเห็นเป็นการประหลาดและพิศวง ปรากฏการณ์ทั้งหลาย
 ตั้งแต่ต้นจนจบดาร์ที่ท่านปฏิบัติไปแล้วนั้น ไม่เคยปรากฏมาแต่ก่อนเลย ท่านจึง
 เป็นวีรบุรุษร้อมเอกภาพอย่างสมบูรณ์ และพึงทราบโดยตระหนักใจเกิดว่า
 อนุสาวรีย์นี้ ไม่ใช่อนุสาวรีย์รุกรานญทียอดบ้านแย่งเมืองของใคร ๆ เป็น
 อนุสาวรีย์รศความสงบสุข มีสันติอย่างแท้จริง ชาติกमारกราญ ท่านรบ รบ
 รบเอาชนะได้ชัยชนะ ทั้งตัวท่านเต็มไปด้วยเลือดกรชาติยิ่งกว่าชีวิต จึงเป็น
 อนุสาวรีย์ที่สูงศักดิ์ มีเกียรติยศอย่างรุ่งโรจน์ จักสถิตสถาพรเชิดชูเฉลิมชาติ
 บ้านเมืองไปชั่วนิรันดร์

ประวัติการณ์ที่เขียนมาโดยดั่งเขเปน มั่งคั่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษในเรื่อง
 ความกล้าหาญอย่างเด็ดเดี่ยวอยู่สองตอน คือ

ตอนนางสาวเหลือนความเอาดาพรของเพียรามพิชัยไม่ได้ ก็ผละตัวถอย
 ห้างออกมา แล้วออกวิ่งไปจนถึงเอาไฟจุดคินระเบิด เวณนั้นมอดหม่มมนุษย์
 ตลอดจนถึงหังสารถีตัวทั้งหลายในพนพิภพโลก ที่เป็นเวณากดางคั่นกำลังหัด

นอนอยู่อย่างบรมสุข แต่นางสาวเหลืดยอดผู้หญิงกำลังคิดกำลังวิ่งฝ่าความมืด
 มืดทางตระกัณดาร และมีหันกลับไล่หลังอยู่ไปทำกิจอันใหญ่หลวง เอาชีวิตเข้า
 แลกกับความเป็นไทยของชาติบ้านเมือง เพื่อกันทั้งหลายซึ่งกำลังได้รับความ
 ทุกข์ร้อนอย่างแสนสาหัส เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพและสันติสุข นางรู้สึกด
 ใจว่า ทุกก้าวที่นางวิ่งไปนั้น ไปตายแน่ แต่นางมิได้คิดเสียสละแก่ชีวิตและ
 ร่างกาย อันอยู่ในวัยสาวกำลังด้วยกำลังงามพร้อมทุกส่วนของสรีระร่างอย่าง
 สมบูรณ์ นางเห็นแก่หน้าที่เป็นใหญ่กว่าความตาย นางจึงเป็นคนตัวอย่าง
 สุดประเสริฐ เป็นผู้กล้าหาญที่สุดของชาติ ถ้าเรานึกถึงภาพตงแต่นางออกวิ่ง
 ซึ่งมีศัตรูถือดาพอันคมปลาดบ ได้หลังจะบันเคียวตามมาอย่างหวดหวิด จนถึง
 นางเอาไฟจุดดินระเบิดเป็นระยะ ๆ ไป จะเป็นภาพคลั่งงามเด่นที่สุดภาพหนึ่ง ณ
 ทุกสมัยฤทธิในยามตกคณวณน คือตอนแรกนางวิ่งไปแต่ตัวเปล่า อีกขณะ
 หนึ่งต่อมาในมือถือไฟ ไม่เข้าไปถึงหมอกว๊นบรรทกดินบน ศัตรูคนสำคัญได้
 พ้นจวนเจียนจะถึงตัว อีกประเดี๋ยวเดียวดินระเบิดเสียงดังสนั่นหวั่นไหว
 และมีแสงสว่างอย่างรุ่งโรจน์ นางสาวเหลืดยอดก็พัดนัยวับไปด้วยแรงฤทธิของ
 ดินระเบิดในทันทีทันนั้น เป็นการเสียสละที่ใหญ่หลวงสูงสุดในหมู่มนุษย์ที่ปรากฏ
 ในประวัติศาสตร์ ที่หญิงสาวชาวนครราชสีมาได้สละชีพมาชาติอันประจักษ์
 แก่ตาโลกและเทพยดาอารักษ์อันทั่วพรหมยมโลกมาแล้วด้วยกัน นับว่าเป็นหญิง
 สาวที่กล้าหาญและประเสริฐสุดคนหนึ่ง ควรจะได้รับความยกย่องยิ่งขึ้นให้
 สมเกียรติคือไปชั่วกาลนาน

อีกตอนหนึ่ง คุณหญิงโมสุภาพชนแก้วพร้อมกบให้ชมขวัญรัก

ออกจูงนำหน้าพวกของคนเข้าคลุมบอนข้าศึกอย่างองอาจ ท่านมีอายุมากแล้ว
แต่กำลังใจของท่านเข้มแข็งราวกับเหล็ก พาร่างอันแข็งแกร่งดุดีดเด่นเข้า
คลุมบอนอย่างองอาจกล้าหาญ โดยมีได้ยศด้อยของอันใดหมด ข้าศึกแตก
พินาศย่อยยับ คุณหญิงโมได้ชัยชนะอย่างสมบูรณ์ เป็นภาพทั้งงดงามอย่างยิ่ง
อีกภาพหนึ่งทั้งดั่งมฤตยูเมื่อก่อนโพ้น

ภาพทั้งสองนี้ แสดงให้เห็นปรากฏชัดว่า ท่านวีรชนทั้งสองนี้เป็น
หญิงที่กล้าหาญที่สุด เป็นภาพปลุกใจให้บังเกิดความกล้าหาญยอมเสียสละได้
ทุกอย่างในยามเข้าทบทวน ท่านเป็นบุคคลได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ
บ้านเมืองมาแต่อย่างดียิ่ง ควรได้รับความเคารพสักการะและสรรเสริญตลอด
ไป ทั้งดั่งมฤตยูอันอบไปด้วยเดชรักชาติรักเกียรติ จะครั้งคราวจิตใจผู้เฝ้ารัก
ความสงบสุขไปชั่วกาลนาน ทุกคนจะไม่ลืมทั้งดั่งมฤตยูซึ่งอบไปด้วยเดช
รักชาติทุกหยดจะไม่มอดเลือนจางหาย จะเป็นแต่มีอันมีขวัญอบอุ่นปลุก
จ้านกให้ระลอกถึงวีรชนทั้งสองท่านไปชั่วฟ้าดินสลาย

คราวนี้ เราหันไปดูเรื่องการอบรมสั่งสอนปลูกฝังนิสัยคนของชาติ
จากหนังสือแบบเรียนที่เป็นหลักความรู้ เช่นหนังสือธรรมจริยา เป็นต้น เพื่อ
เพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจให้ดียิ่งขึ้น ว่าชาติต้องการอย่างไร เช่นหนังสืออ่าน
ธรรมจริยาเล่ม ๕ ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี มีความตอนหนึ่งเรื่องความ
กล้าหาญกล่าวไว้ว่าดังนี้ — “แต่ผู้ทรูจากหน้าทของคน และมีความองอาจ
กระทำหน้าที่ของตนตลอดไป ผู้นั้นถึงจะคับแค้นสิ้นชีพไปแล้ว ชื่อก็ยังหอมฟุ้ง
เป็นที่เคื่อนใจโลกอยู่เสมอมิได้ขาด เพราะความดีที่ผู้นั้นทำไว้อย่างปรากฏเป็นผล

อยู่ คือผู้คนที่ไต่เต้าในโตกนไหยงย่นอยมฺรจกเถอนดบ ” ดังนี้

แม้ในหนังสืออื่นเช่น หนังสือสมรรถภาพของไชยวัฒน์ มีความตอนหนึ่งเรื่องความห้าวหาญ มีความตอนหนึ่งว่าดังนี้ — “คนห้าวหาญเข้มแข็งนั้น เขาเปรียบเหมือนกับผู้ที่ประตูปนำหน้า ไชทางมืดให้สว่าง นำนนชัยให้ก้าวหน้าเรื่อยไป ถึงการทำได้ไม่สูญหายไปไหน คงหอมฟุ้งอยู่ทุกทีจวราตรี มีผู้คนทักไ้ให้รู้ถึงชนชั้นหลังให้ดูเป็นตัวอย่าง ความคิดและวิญญาณของผู้กล้าหาญจะฝังแน่นอยู่ในดวงใจของมหาชนสืบไป ” ดังนี้

นอกจากนั้นถ้าเราอ่านพงศาวดาร ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ประวัติศาสตร์การสงครามตลอดทั้งชาติก็เรื่องราวต่าง ๆ อันเกี่ยวกับความกล้าหาญ ซึ่งส่งเสริมเพื่อส่วนรวมประกอบกับเรื่องนามาชนเท่าใด เราก็ยังทราบถึงความสำคัญแห่งวีรกรรมของวีรชนทั้งหลายซึ่งมีมากมายเหลือคณานับ ซึ่งทรงอิทธิพลยิ่งใหญ่ ทั้งจะทราบซึ่งด้วยว่า ท่านได้บำเพ็ญกรณียกิจให้แก่ประเทศชาติบ้านเกิดเมืองนอนด้วยความกล้าหาญยิ่ง เหมาะสมเหตุการณ์และกาลสมัยอย่างสมบูรณ์แล้วทั้งต้องทำ ไม่น้อยหน้ากว่าใคร ๆ ทยอยอยู่ด้วยอดเยี่ยมมดเค้นมาแล้วในอดีตกาลโพ้น ทั้งดินแดนของชาติไทยเราในด่อนนี้มีได้ต่างพร้อมในครั้งนั้นแม้แต่เขาชดเจย เป็นเสมือนดังกุญแจเหล็กกล้าด้นปากคน พวกคนเห็นแก่ได้อย่างตัวเศษพูดไม่ออกอีกด้วย จึงเป็นการควรจะพากุมิอย่างยิ่ง

เมื่อเวลากระทำพิธีฉลองอนุสาวรีย์ประจำบทดวงมาแต่ด ผู้มีเกียรติและมีอาวุโสสูงได้รับฉันทานมัติให้กล่าวคำสดุดีบางบถยาวบางบถสั้น ทั้งนี้แต่พณเพ็ญมฺรของผู้กล้าเป็นบ่ ๆ ไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ก่อนเริ่มการฉลอง

อนด้าวยี่ประจำปี ได้มีการประชุมที่ศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา ที่ประชุม
ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มอบหมายหน้าที่ให้ร่างคำสดุดีเฉลิมเกียรติท่าน
ท้าวสุรนารีวีรสดร สำหรับอ่านเวลากระทำพิธีฉลอง เพื่อให้ปวงชนได้ทราบ
เรื่องราวและคุณงามความดีของท่านวีรสดรได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติ
คณะกรรมการได้พิจารณาเรื่องราวของท่านวีรสดร แล้วเขียนขยายขึ้นเด่น
ท่านประธาน คือ (พด.ท. วีระ วีรโยธา) แม่ทัพกองที่ ๒ แล้วท่านประธานรับ
เอาไปพิจารณา แล้วท่านประธานได้เขียนขึ้นอีกครั้ง แล้วนำมาเสนอต่อที่ประชุม
ที่ประชุมได้พิจารณาแล้วเห็นชอบ แล้วนำมาอ่านในพิธีฉลองประจำปี พ.ศ.
๒๔๘๒ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา
(ขุนวรคุณคณาภักษ์) และท่านแม่ทัพกองที่ ๒ ได้ตรวจพิจารณาคำสดุดี
ทุกถ้อยคำแล้วซ้ำอีกครั้งหนึ่ง มีการแก้ไขปรับปรุงแต่เพียงเล็กน้อย แล้วท่าน
ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา ได้จัดให้เจ้าหน้าที่เขียนคำสดุดีลงใน
กระดาษชนิดหนาเนื้อดีเพื่อเป็นการถาวร มีรูปท่านท้าวสุรนารีวีรสดรอยู่เบื้อง
บน และเขียนคำสดุดีติดลงมาด้วยตัวอักษรบรรจงอย่างเรียบร้อย สำหรับ
อ่านในพิธีและให้ใช้เป็นฉบับถาวรต่อไป โดยไม่ต้องเขียนคำสดุดีขึ้นใหม่อีก
คำสดุดีนั้นมีข้อความดังต่อไปนี้

คำสดุดีท่านท้าวสุรนารีวีรสดร

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

พิธีฉลองอนด้าวยี่ท่านท้าวสุรนารีวีรสดร จังหวัดนครราชสีมา ซึ่ง
เวียนมาบรรจบครบรอบปีในวันนี้ นับเป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่ง ซึ่งคล้ายวัน

กอบกู้ธิด์ระภาพและเกียรติศักดิ์ของชาวนครราชสีมา โดยท่านท้าวสุรนารี
ได้มอบไว้เป็นอนุสรณ์แต่โบราณสมัย ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อันตรงกับวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๔ ปี
พุทธศักราช ๒๓๖๘

ท้าวสุรนารี นามเดิม “คุณหญิงโม” เป็นภริยาพระยาสุริยเดช
วิเศษฤทธิพิศุขวิชัย ปลัดเมืองนครราชสีมา ได้ถูกเจ้าอนุตรทรราชผู้ครอง
เมืองเวียงจันทน์กวาดต้อนไปพร้อมกับชาวเมืองนครราชสีมา ภายหลังที่เจ้า
อนุตรทรราชเข้ายึดเมืองนครราชสีมาได้แล้ว เมื่อวันที่ ๓๗ กุมภาพันธ์
พุทธศักราช ๒๓๖๘

ในระหว่างที่จะเดินทางไปเมืองเวียงจันทน์ ขณะพักแรมอยู่ที่ทุ่ง
สัมฤทธิ์ท้องที่อำเภอพิมาย คุณหญิงโมได้ใช้กลอุบายต่าง ๆ จนเป็นเหตุให้
ทหารของเจ้าอนุตรทรราชที่ควบคุมไปนั้นมีควมไว้วางใจอย่างสนิท ครั้นแต่จ้ง
รวบรวมหญิงชู้ยได้หลายร้อยคน รวมใจกันจับอาวุธเข้าโจมตีกองทหารควบคุม
ซึ่งมีกำลังประมาณ ๒,๐๐๐ คน ถล่มตายไปเป็นจำนวนมาก ส่วนที่เหลือเพียง
เล็กน้อยก็แตกหนีกระจัดกระจายไปสิ้น

ครั้นเจ้าอนุตรทรราชได้ทราบเหตุการณ์นี้ จึงรับจัดการส่งทหารม้าเร็ว
ประมาณ ๕๐ คนออกไปสืบเหตุการณ์ แต่ครั้นแล้วกลับปรากฏว่าทหารม้าเร็ว
๕๐ คนนั้น ก็ถูกฆ่าล้มตายไปเกือบหมดสิ้น

เจ้าอนุตรทรราชจึงได้สั่งให้เจ้าสุทธิดำรงนำทหารเดินเท้า ๓,๒๐๐ คน ทหาร
ม้าอีกประมาณ ๔๐๐ คน ไปทำการปราบปราม และได้สู้รบกันอย่างสาหัสถึง

คลุมบ่อน ในที่สุดชาวนครราชสีมาในความควบคุมของคณาภิโม ซึ่งมีกำลังน้อยกว่าและมีความดำมืดและความกล้าหาญเป็นยอดเยี่ยม จึงเป็นฝ่ายได้ชัยชนะอย่างงดงาม และผลของการพ่ายแพ้ในครั้งนี้ เป็นเหตุให้เจ้าอนุตรราชหมดความมานะที่จะนำทหารไปโจมตีกรุงเทพพระมหานคร ตามที่ไดตั้งความมุ่งหมายไว้แต่เดิม เพราะเกรงว่าถ้ายกกองทัพลงไปกรุงเทพพระมหานครแล้ว หนะที่ทำการสู้รบกันอยู่นั้น อาจจะถูกกองทัพทางเมืองนครราชสีมาไปช่วยเป็นค้ำกกระหนาบได้ จึงรับถอยทัพกลับไปเมืองเวียงจันทน์ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พุทธศักราช ๒๓๖๘

เหตุการณ์ที่คณาภิโมได้ปฏิบัติไปแล้วทั้งหมดนี้ ได้ทรงทราบถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชทานโปรดเกล้าฯ สถาปนาคณาภิโม ให้ดำรงฐานันดรศักดิ์เป็น “ท้าวสุรนารี” พร้อมพระราชทานเครื่องยศทองคำ เป็นบำเหน็จแห่งคุณงามความดีที่ตนมาครั้นต่อมาภายหลัง ทางราชการได้จัดสร้างอนุสาวรีย์ท่านท้าวสุรนารีขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเกียรติอันสูงเด่นและระลึกถึง คุณงามความดีของท่านสืบไป จวบพัตินตถาย

เกียรติประวัติของท่านท้าวสุรนารีในครั้งนั้น ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แจ้งในความมานะอดทน ประกอบไปด้วยความกล้าหาญเป็นอย่างมาก ทั้งนเพื่อรักษาไว้ซึ่งเกียรติและอิสสระภาพของชาติ โดยมีได้คำนึงถึงอันตรายอย่างใดแม้แต่วินาที ความเป็นสัตรีเพศของท่านหาได้นำมาซึ่งความอ่อนแอแม้แต่ประการใดไม่ ตรงกันข้ามท่านท้าวสุรนารีได้แสดงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ประจักษ์ชัดชัดทวาร

หาญอย่างสมบูรณ์ แม้จะตกอยู่ในภาวะขมขื่นเต็มไปด้วยอันตรายอย่างน่าหวาด
 เดียวเพียงใด ท่านหาญมีความระทกระทั้งแม่แต่น้อย คงมุ่งมอบชีวิตให้เป็น
 ชาติพลี เพื่อหวังกอบกู้เกียรติและอัสสัระภาพของชาติจนถึงวาระอันสุดท้าย ซึ่ง
 ในที่สุดก็ได้นำผลสำเร็จอันใหญ่หลวง คือชัยชนะที่เต็มไปด้วยเกียรติอย่างสูงมา
 ถูประเทศชาติและประชาชนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนชาวนครราชสีมา

เกียรติคุณของท่านท้าวสุรนารีวีรสตรีไทย ย่อมเป็นอนุสรณ์ฝังแน่นอยู่ใน
 ความทรงจำของบรรดาญาติพี่น้องชาวไทย ตลอดจนทุกยุคทุกสมัยอย่างกระชับ
 แม้ท่านจะได้ล่วงลับไปสู่สุคติภพแล้วเป็นเวลา ๓๒ ปี ถึงพุทธศักราช ๒๔๙๓
 ก็ตาม เกียรติคุณอันรุ่งโรจน์ของท่านก็หาได้เลือนลางจางไปแม้แต่ประการใดไม่
 สมควรแก่ประชาชนชาวไทยพึงปฏิบัติเจริญรอยตามบุพการีนับไป

ณ บัดนี้ ถึงวาระอันเป็นศักราชมงคลฤกษ์ ซึ่งบรรดาข้าราชการพ่อค้า
 คหบดีและประชาชนจังหวัดนครราชสีมา ต่างพร้อมใจกันเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะ
 ประกอบกิจพิธีเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์ท่านท้าวสุรนารี วีรสตรีไทย ประจำปีพุทธ
 ศักราช ๒๔๙๓ เพื่อแสดงกตัญญูต่องานคุณ และเพื่อการสักการะขอคงวิญญาณ
 อันประเสริฐสุด ขอคงวิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์แห่งท่านท้าวสุรนารี วีรสตรีไทย
 อันสถิตอยู่ในอมรแมนแดนสวรรค์ จงโปรดทราบด้วยญาณวิเศษ และขอได้โปรด
 ประทานความร่วมมือเป็นต้น ให้ความคุ้มครองแก่ปวงข้าพเจ้าทั้งหลาย โดย
 ทอถัน เทอญ ” ดังนี้

ขออำนาจแห่งการรวบรวมเรียบเรียงประวัตินี้ ข้าพเจ้าขอขมาการ
 เรียบเรียงด้วยคำร้อยกรองเฉลิมเกียรติท่านวีรสตรีผู้กล้าหาญอย่างสูงคงต่อไป คือ

คำกลอน

ท้าวสุรนารีวรชน
โชติช่วงดั่งดวงออกัน

เทอดประเทศธานีมีสง่า
เป็นมิ่งเมืองเดอธำอำไพ

ความค้ำฟ้าพลเผด็จศึก
เลิศผู้หญิงรบชนะพวกอริทร

มีความชอบยิ่งใหญ่ในรัฐ
โปรดเกล้าฯ สถาปนาทันใด

พร้อมด้วยเครื่องยศทองคำ
นครราชธานีมาปรดัย

อนด้าวรย่นสูงศักดิ์
เป็นปิ่นดั่งศรีศรีไทย

เลิศลักษณะไฉนจรัดศรี
รุ่งโรจน์รัศมีไปไกล

ชวคินฟ้าเกียรติยศดั่งไฉ
เป็นเยี่ยงให้มอญยดยิน

ทหาญอีกโรมรันบนดิน
แตกหนัสนโคราชดุดุทธภัย

พระมหากษัตริย์ทรงทราบตรัส
พระราชทานให้เป็นท้าวสุรนารี

เครื่องหมายท่าความดเด่นศรี
สร้างอนด้าวรย่นเฉลิมชัย

เอกอัครคินทองมอญไฉ
เฉลิมแห่งเหล่าไฉยรรว

คำโคลง

๑ หญิงโมธรรชาติเชอ
เมืองแตกมานะมี
นำพลออกโจมตี
ที่ทุ่งดัมฤทธิแท้

๒ ชาวเมืองทุกแห่งรอน
หน้เตดิคเปิดเบิ่ง

ชาตร
คิตแก่
คักแตก กระเจิงแย
ถันทองพิมาย
ราวเพลิง ทวน
บันบ่า

ท่านรบนชนเริง

กตบิธัสถระถันหน้า

๑ จอมนรินทร์ธิเบศร์เจ้า

ทรงตระหนักถึงความ

โปรดพระราชทานนาม

เป็นท้าวสุรนารีแล้ว

๑ เพื่อเฉลิมเกียรติท้าว

ราชดีมาใจปลง

สร้างอนสาวรีย์ลง

เป็นมิ่งเมืองนไว้

๑ ถึงมเฉลิมศักดิ์ท้าว

ฉลองเกียรติผู้กล้าหาญ

รูปเทยนผกามาถย

เบกแควนเวยนเทยนแล้ว

๑ กตางคินไธวสว้างด้วย

ยังกว่าดาวเดือนไธม

คอกไม้พุ่มเรียงโรม

จุดสักการท่านท้าว

๑ คนชมส้มโภชท้าว

โชนะครกถองคี่

รู้ระเรื่อย มาแะ

ทุกแคว้นแดนเกษม

กรุงสยาม รัฐบาล

ท่านแถ้ว

เฉลิมศักดิ์ โมแะ

เกียรติยศก่งจาด

ยืนยง ยิ่งแะ

หนึ่งได้

เฉลิมโลก แดะเฮย

ชวพาคินสตาย

ม่งาน ไหญ่แะ

แคว้นแถ้ว

น่านบ ท่านนา

พระพร้อมชะยันโต

แดงโคม ไฟแะ

อะคร้าว

รายรอบ ท่านนา

เดห์เพียงเวียงสววรรค

มากมี่ มานา

สนั่นก้อง

งอหงเงาะเพงม	มวยประกวด นางแ
เตียงพลัดไต่สะท้อนทอง	แผ่นหง้าเพียงถ่ม
๑ หึงไทยใจแค้นกล้า	สงคราม
เผด็จศึกพยายาม	คัมภีร์
อนธาวรยาม	เห็นอยู่ นัย
เป็นแบบฉบับคล้ายคล้าย	ประทับแค้นทาง
๑ ถ้าวเหลออะเคอเค	จุดกิน ระเบิด
ใจเด็ดขอนาวันทร	เกยรติก้อง
ตัวตายขอเหลอยิน	สนั่นโลก วายฤ
แซ่พยัธรเวรวิญชร้อง	เพลงหง้าจรักราด
๑ ภายหน้าถ้าศึกเข้า	โรมรัน เรานอ
เรากควรดำคัญ	เรื่องไ
ช่วยชาติประเทศกัน	เมืองมิ่ง ไวเย
ตายก็ทงตายให้	ฝากฟ้าดินชม

จบบริบูรณ์เท่าที่คิดเรียบเรียง

“ รุติมาก แต่ทำดีน้อย ”

ภาคผนวก

งานฉลองอนุสาวรีย์ ตั้งแต่แรกเป็นลำดับมา เราได้เห็นดอกไม้
รูปเทียนและเครื่องสักการบูชาอื่น ๆ เช่นพวงมาลาทอง ดอกไม้สด ซึ่งท่านนายก
รัฐมนตรี ผู้แทนราษฎร ข้าราชการทหารพลเรือนคหบดี นักเรียนหญิงชาย
โรงเรียนต่าง ๆ และประชาชน นำมาแสดงความเคารพสักการะระลึกเฉลิมเกียรติ
ท่านทำคุณนารีวีรสดรอย่างมากมาย แต่เรื่องในตำนานรอบของอนุสาวรีย์
ทุกด้านอย่างแน่นหนา เมื่อแรกฉลองสมโภชนั้น สำหรับท่านพ.อ. พระเวียง-
รุกขจำจามิตร นบจากสักการบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียนแล้ว ยังวางพวงมาลา
ทำด้วยโลหะขนาดใหญ่ซึ่งคงามอกหนึ่งพวง เวลากลางคืนมีไฟฟ้าสว่างไสว
และมีดอกไม้เพลิงจุดสักการบูชารายรอบของอนุสาวรีย์อย่างรุ่งโรจน์ และมี
เสียงกรมเครื่องกลองไปด้วย แตร กลอง ช้อง พลุ ตะโพน ไฟพะเนียงอย่างฉุน
หวนไหว ผู้คนหลั่งไหลมาในงานอย่างเนืองแน่นตลอดวันงานทุกปี คณะกรรม
การจัดงานฉลอง ได้ใช้กำลังกายกำลังความคิดจัดขึ้นอย่างมีไพเราะยิ่งเสมอ
มีมหรสพต่าง ๆ เช่น โขน ละคร เพลง ดิเก หมอลำ เขมรเจียง มวย หนังฉาย
งิ้ว และกีฬาต่าง ๆ ทั้งมีการประกวดนางสาวชนิดตลอดจนการประกวดนางงาม
มีการออกงานและอื่น ๆ ทำให้เมืองนครราชสีมาคึกคักความครึกครื้นขึ้น
เป็นอันมาก นกข บัญญัติการของท่านวีรสดร เราท่านจึงได้รู้ได้เห็นตั้งแต่
วันสมโภชและงานฉลองประจำปีต่อ ๆ มาจนบัดนี้ ถิ่นแต่เป็นการส่งเสริม
ความดีดีเป็นลำดับมา ซึ่งเราท่านได้ร่วมความสามัคคีช่วยกันจัดช่วยกันทำ
เพื่อสักการพระคุณเฉลิมเกียรติท่านวีรสดรเสมอมา ในวันเฉลิมฉลองประจำปี

ที่แล้ว ๆ มา บางท่านได้ตั้งคำฉันท์แสดงความชื่นชมยินดีมาด้วยความเคารพมา
 รวบรวมอันมีเกียรติคุณ บางท่านเขียนเรื่องราวและคำสดุดีส่งไปกระจายเสียง
 ทางวิทยุททรมโฆษณาการ บางท่านเรียบเรียงเรื่องราวและคำสดุดีไปลงใน
 หนังสือพิมพ์รายวันรายสัปดาห์ ฯลฯ เทอดเกียรติท่านวีรสดุดีด้วยความเคารพ
 อย่างสูง ที่กองอำนวยการตลอดจนงานฉลองได้แรกมาได้จัดสรรเรื่องราวของ
 ท่านตอนสำคัญ ๆ ส่งกระจายเสียงด้วย ตลอดจนอ่านคำสดุดีของผู้ที่เขียนขึ้นได้
 อย่างไพเราะมาก สดับกันไปกับการโฆษณาอื่น ๆ เป็นระยะ ๆ ไป ในปี ๒๔๙๓
 ท่านนายกรัฐมนตรีและท่านประธานด้านกิจกรรมธรรมฝ่ายหญิง มีคำฉันท์มาร่วม
 งานเฉลิมเกียรติท่านวีรสดุดี เมื่อท่านประธานของงานฉลองได้กระทำพิธีแล้วก็
 อ่านคำฉันท์นั้นด้วยการกระจายเสียง มอถชนต่างนั่งสดับตรับฟังอย่างตั้งใจ งาน
 ฉลองอันมีเกียรติและมหิพารณชวนให้นึกระลึกถึง ท่านพด.ท. พระยาสิงหเสนี
 ศรีธยาเมทรมหาธวามิภักดิ์ และท่าน พ.อ. พระเรีงรุภักจามิตร ถ้าท่านทั้ง
 สองนี้สามารถทราบได้ด้วยญาณวิทย์ใด ๆ หน่วยงานเฉลิมฉลองอนุสาวรีย์นั้นแล้ว
 ท่านคงจะปลอบปลมและอนุโมทนาการด้วยดีเป็นอย่างมากเสมอ

คำฉันท์ของท่านนายกรัฐมนตรี และของท่านประธานด้านกิจกรรม
 ฝ่ายหญิงคงกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ ได้คิดดำเนินมาคพบพบไว้ดังต่อไปนี้

(ดำเนินา)

ทำเนียบรัฐบาล

๗ เมษายน ๒๔๙๓

ท่านข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนตำรวจพอคำประชาชนชาวนครราชสีมา
 ข้าพเจ้าได้ทราบว่า ท่านทั้งหลายได้ร่วมกันจัดงานให้มั่งงานผลของ
 อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อันเป็นงานประจำปี พ.ศ. ๒๔๙๓ นี้ ได้กำหนดโครงการ
 งานฉลองของอนุสาวรีย์เริ่มแต่ ๙ เมษายน ถึงวันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๙๓ รวม ๗
 วัน ๗ คืน ข้าพเจ้าเห็นวามนเป็นงานสำคัญอย่างยิ่ง อันควรแก่การที่ท่าน
 ทั้งหลายจะได้กระทำการฉลอง เพื่อเป็นการเทอดทูลตั้งแต่นั้นให้เกียรติแก่ท่าน
 ท้าวสุรนารีวงศ์ศรี ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองมากมายผู้หนึ่ง การ
 ที่ท่านข้าราชการทุกฝ่ายตลอดจนพอคำประชาชนในจังหวัดนครราชสีมา ได้เคย
 ดัดด้วยประการต่าง ๆ และช่วยเหลือร่วมมือร่วมใจกัน จัดให้มั่งงานผลของ
 อนุสาวรีย์ท่านผู้มพระคุณแก่ชาติบ้านเมืองเช่นเช่น เป็นการแสดงให้เห็นชัดว่า
 ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีธรรมอันดีประกอบด้วยกตัญญูกตเวทิต์ต่อผู้มพระคุณ ทั้ง
 แสดงให้เห็นความสามัคคีกลมเกลียวกัน ในระหว่างบรรดาท่านข้าราชการทุก
 ฝ่ายตลอดจนถึงพอคำประชาชน เมื่อท่านทั้งหลายพากันตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม
 ดังกล่าวมาแล้ว ย่อมเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่งแก่ส่วนรวมของชาติ ที่จะให้
 ท่านทั้งหลายยึดถือเอาเป็นตัวอย่าง ในการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อผู้ม
 พระคุณแก่ชาติ เป็นการไม่ลืมคุณแก่ผู้มบุญคุณ แม้ท่านจะได้ล่วงลับไปนานแล้ว
 ก็ตาม เกียรติคุณของท่านยังปรากฏเด่นชัดอยู่ ผู้เกิดใหม่ภายหลังจะได้ดำเนิน

รอยตาม และจะเป็นการชักนำให้คนทั้งหลายโดยตลอดเป็นเยี่ยงอย่างว่า เมื่อตน
ได้บำเพ็ญความงามความดีเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง จนถึงขนาด
เช่นนี้แล้ว ก็จะมีผู้รักถึงพระคุณและยกย่องให้เกียรติอย่างไม่มัวฉกฉวย
ควรท้าวเราทั้งหลาย จะได้พากันพยายามบำเพ็ญแต่คุณงามความดีเยี่ยงอย่าง
ท่านวงศ์วรท้าวสุรนารีสืบไป ดังนั้นในการที่ท่านทั้งหลายได้มีความพร้อมเพรียง
ร่วมกัน จัดให้ม้านางรองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีประจำชนในมณฑล ข้าพเจ้า
ในนามของรัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอสดรณรงค์และชม
การกระทำของท่านด้วยความรู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง

ท่านยอมทราบโดยตระหนักอยู่แล้วว่า ชาตบ้านเมืองใดมีวรบวร
 วรสัตว์ ชาตบ้านเมืองนั้นจะมีเกียรติและมั่งาว่าศรี โดยเหตุนี้ข้าพเจ้ากล้า
 ถิ่นได้ว่า การทวงทอนนครราชธานีได้มีวรสัตว์เช่นทาดูรนาวิ จังหวัด
 นครราชธานีก็มีเกียรติมั่งาว่าศรี และโดยที่ปรากฏตามพงศาวดารว่า จังหวัด
 นครราชธานีเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญยิ่งจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย มีความ
 สามารถในการสู้รบกับข้าศึก และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์คงแต่
 โบราณกาลตลงมาจนถึงสมัยปัจจุบัน แต่งว่าชาวนครราชธานีเป็นผู้มีความ
 เข้มแข็งกล้าหาญ มีนัยใจคอทรหดอดทน ซื่อตรงจงรักภักดีต่อชาติศาสนา
 พระมหากษัตริย์และผู้พระคุณ อีกความกล้าหาญนั้นจะเห็นได้เด่นชัดจากท่าน
 ทาดูรนาวิ ซึ่งท่านทวงทอนกล้าดงกระทำพินธองของอนุสาวรีย์ของท่านอยู่
 ณ บดินดา แม่ท่านเป็นสัตว์ที่มีความกล้าหาญเข้มแข็งสามารถ ในการที่จะต่อสู้
 เอาชนะแก่ข้าศึกได้ ดังที่ท่านทวงทอนได้ทราบเป็นอันดีอยู่แล้ว ณ ข้าพเจ้า

จึงมั่นใจว่า ชาวนครราชสีมาทั้งชายและหญิงจะเป็นผู้นำใจเข้มแข็งกล้าหาญ และขอตรงจงรกรากคึกคักอย่างท้าวธรรมาธิราชอยู่ตลอดไปไม่เสื่อมคลาย คุณธรรม ทักทายมาจนเป็นมงคลอันดีแก่ชาวนครราชสีมาเป็นอย่างยิ่ง อันคนคณินยอมเป็น ศรัทธาแก่บ้านเมือง บ้านเมืองจะรุ่งเรืองก็เพราะมีพดเมืองเป็นคณิน พดเมืองดี ย่อมบำเพ็ญกรณียกิจ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมอยู่เป็นนิจ จึงหวังว่าท่าน ชาวนครราชสีมาทั้งหลาย จะได้รวมกันบำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นประโยชน์รวม กับรัฐบาล เพื่อให้จังหวัดนครราชสีมาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นเป็นลำดับไป

ในปัจจุบัณันสถานการณ์ทางการเมือง และเศรษฐกิจทั้งภายในและ ภายนอกประเทศได้คลี่คลายเรียบร้อยตามลำดับ ดังจะเห็นได้จากบรรดาชาว ตำรวจ ทหาร และหนังสือพิมพ์ ทั้งภายในและต่างประเทศในขณะนี้ ล้วนแต่สนใจ ต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งที่จะกระทำความ บันเทิงในทางการเมือง และเศรษฐกิจของไทยอยู่เสมอ เหตุการณ์เหล่านี้สืบ เนื่องมาจากมติของสมัชชา ซึ่งกำลังขยายตัวเข้ามาสู่ประเทศชาติของเรา ดังที่ ปราบฏมาแต่ในประเทศที่ไกลเคียง ตชชคอมมิวนิสต์เป็นลัทธิอย่างไร ไม่เหมาะ สัมแก่ประเทศชาติของเราอย่างไร และจะพึงระมัดระวังป้องกันอย่างไรนั้น รัฐบาลได้เคยแถลงแจ้งความให้คำตักเตือน และวิงวอนขอให้ช่วยกันระมัดระวัง และขอความร่วมมือจากข้าราชการและประชาชนทั้งหลาย ให้ช่วยกันป้องกัน อยู่ทุกวิถีทาง ซึ่งหวังว่าถ้าหากจังหวัดนี้ ท่านทั้งหลายได้ทราบและกำลังร่วม มือกันปฏิบัติตามคำตักเตือนวิงวอนของรัฐบาล โดยพร้อมเพรียงกันอยู่แล้ว จึงขอให้ท่านทั้งหลายได้ช่วยกันดำเนินการอย่างจริงจัง เพื่อความดีสวัสดิภาพ

และความคิดเห็นของชาติไทย

งานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี พ.ศ. ๒๔๙๓ คงจะเป็นไปโดยความ
ครึกครื้นรื่นเริงอย่างมกักรตยิ่ง ข้าพเจ้าไม่มีโอกาสที่จะมาร่วมในงานนี้ได้
เพราะติดราชการสำคัญหลายอย่างทางจังหวัดพระนคร จึงได้มอบให้ขุนคงฤทธิ
ศึกษากร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นผู้แทนของท่าน
ทั้งหลายในจังหวัดนี้ นำพวงมาลาวางเพื่อความเคารพสักการะต่ออนุสาวรีย์
ท่านท้าวสุรนารี ณ วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๔๙๓ ซึ่งกำลังกระทำพิธีอยู่ ณ บดิน
แทนข้าพเจ้า

ในที่สุดนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก
ดลบันดาลดวงวิญญาณของท่านท้าวสุรนารี ได้โปรดดลบันดาลให้ท่านทั้งหลาย
จงเจริญด้วยศุภพรทุกประการ ประกอบด้วยกิจการงานในหน้าที่ให้สัมฤทธิ์
ผลด้วยดีตลอดไปเทอญ

ขอแสดงความนับถือ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

ด้านกิจกรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

๗ เมษายน ๒๔๘๓

เรียน ท่านรัฐมนตรี ขุนคลังศึกษากร

ตามที่ท่านปรารภจะขอคำฉันท์ของด้านกิจกรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อนำไปในงานฉลองท้าวสุรนารีประจำปีนี้ คำนึงถึงเป็นเกียรติและยินดียิ่ง ทั้งนี้เนื่องด้วยเป็นงานสำคัญความกล้าหาญและความดีของสตรีแห่งชาติ ซึ่งด้านกิจกรรมฝ่ายหญิงได้เคยกระทำมาแล้ว เมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๔๘๒

ในลักษณะการของด้านกิจกรรมฝ่ายหญิง ถือเป็นหน้าทอนมเกียรติสำคัญที่จะได้ทอดทูนบรรดาท่านวีรสตรีของชาติไทยไว้อย่างสูง เพื่อเป็นแบบอย่างแก่สตรีรุ่นหลังต่อไป และเมื่อท่านรัฐมนตรีมาขอคำฉันท์ของด้านกิจกรรมฝ่ายหญิงซึ่งเป็นโอกาสอันตรงกับเหตุการณ์ด้วยแล้ว ด้านกิจกรรมฝ่ายหญิงจึงรู้สึกเป็นเกียรติและยินดีอย่างยิ่ง ที่จะตั้งใจมาร่วมกับบรรดาท่านข้าราชการทุกฝ่ายมีทหาร พลเรือน ตำรวจ พยาบาลและประชาชนชาวนครราชสีมาผู้ซึ่งได้ร่วมกันทำการฉลอง เพื่อดำเนินเกียรติคุณความดีให้แก่ท่านท้าวสุรนารีวีรสตรีของชาติ ในโอกาสที่ทุกท่านในถิ่นได้ประกอบกศกรรม สร้างความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มพระคุณ และแสดงให้เห็นความสามัคคีกลมเกลียวกันในระหว่างบรรดาข้าราชการทุกฝ่ายอีกด้วย คุณธรรมอันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นชัดว่าอนาคตของชาติจะเจริญรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มพระคุณแก่ชาติซึ่งได้ล่วงดับไปนานแล้วนี้ ย่อมจะยังผลเป็น

เยี่ยงอย่างให้แก่ชนรุ่นหลังได้ดำเนินรอยตาม ในเมื่อตนได้บำเพ็ญคุณงามความดี
ให้แก่ประเทศชาติในโอกาสต่อไปด้วย

ดิฉันในนามประธานด้านกิจกรรมชมฝ่ายหญิง ขอถือโอกาสนี้แสดง
ความทราบซึ่งต่องานสำคัญที่ทุกคนได้ปฏิบัติ ความกล้าหาญ และคุณธรรมของท้าว
สุรนารีวงศ์ตระกูลแห่งชาติ ซึ่งบรรดาชาวนครราชสีมาได้ปฏิบัติเป็นกิจประจำมี

อันความเข้มแข็ง กล้าหาญ ทนหัดอดทน ขอตรงจงรักภักดี ต่อชาติ
ศาสนาพระมหากษัตริย์และผู้มีพระคุณเยี่ยงท้าวสุรนารี ดันควรจะได้รับเทอด
ทูนเกียรติประวัติได้อย่างสูง และเพื่อเป็นการสนองความกตัญญูทดแทน
คุณงามความดีของท่านด้านกิจกรรมชมฝ่ายหญิงจะได้นำประวัติท้าวสุรนารีไปบรรยายทาง
วิทยุกระจายเสียงในเวลาค่ำของวันที่ ๘ เมษายน ค.ศ. ๒๕๐๓ และวันที่ ๓๐ ตอนเช้า
อาณัติที่ติดต่ออีกด้วย

ฉะนั้น ขอท่านได้โปรดนำความเรียงนี้แจ้งให้ประชาชนชาวนครราชสีมา
ได้ทราบโดยทั่วกัน

โอกาสนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก
จงดลบันดาลให้ประชาชนชาวนครราชสีมา ได้ประสบแต่ความสุขความเจริญ
ประกอบกิจการงานในหน้าที่ให้เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

ละเอียด พิบูลสงคราม

ประธานด้านกิจกรรมชมฝ่ายหญิง

งานฉลองอนุสาวรีย์ท่านท้าวสุรนารี จังหวัดบุรีรัมย์ พุทธศักราช
๒๕๔๔ ท่านนายกรัฐมนตรีท่านนายกรัฐมนตรี ได้คิดดำเนินคดีฟ้องไป

ทำเนียบรัฐบาล

๓๕ มีนาคม ๒๔๙๔

ท่านข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน ตำรวจ ทหาร พ่อค้าประชาชนชาวนครราชสีมา

ด้วยได้ทราบข่าวทางจังหวัดนครราชสีมาได้จัดให้มีงานฉลองอนุสาวรีย์
ท้าวสุรนารี ซึ่งเริ่มตั้งแต่วันที่ ๓๕ มีนาคม ถึงวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๙๔
และในเช้าวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๙๔ จะได้มีการทำพิธีกล่าวคำสดุดีท่านท้าว

สุรนารีและวางพวงมาตาเป็นการเคารพสักการะต่ออนุสาวรีย์ท่านท้าวสุรนารีด้วย

ข้าพเจ้าในนามของรัฐบาล ได้ทราบด้วยความยินดีเป็นอย่างมากที่
วาระอันมีความสำคัญยิ่ง ได้เวียนมาบรรจบครบรอบการประกอบพิธีดังกล่าว
นอกในกรณี ซึ่งท่านทั้งหลายได้มีโอกาสมากระทำพิธีกล่าวคำสดุดีท่านท้าว
สุรนารีและวางพวงมาตา ณ อนุสาวรีย์เป็นการเคารพสักการะต่อท่านวีรชนผู้
พระคุณแก่ชาติบ้านเมือง ท่านทั้งหลายได้พร้อมใจกันมาแสดงความเคารพต่อผู้ที่
ได้ทำคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ชาติเช่นนี้ เป็นการแสดงว่าท่านทั้งหลายเป็น
ผู้ตั้งมั่นอยู่ในความกตัญญูและรักชาติ ผู้ที่มีความกตัญญูต่อก่อนหน้าคือชื่อว่า
เป็นคนดีทศกวีธรรมจริยชน คนกตัญญูต่อก่อนหน้าย่อมมีความเจริญในทุกสถาน

อันคุณงามความดี ความเก่งกล้าสามารถ จนได้รับเกียรติยศ
อย่างสูงเป็นวีรชนของท่านท้าวสุรนารีนั้น ก็ปรากฏอยู่ในคำกล่าวสดุดี ท่าน
ท้าวสุรนารีซึ่งได้กล่าวในพิธีแล้ว ท่านทั้งหลายย่อมทราบซึ่งครั้งใจใน
เกียรติคุณและวีรกรรมของท่านอย่างเด่นชัด สำนึกที่ท่านทั้งหลายและอนุชน
รุ่นหลัง จะยึดถือเป็นหลักดำเนินปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับพร้อมไปด้วยความ

กล่าวหาญในทางที่ถูก เพื่อบำเพ็ญกรณียกิจ อันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และแสดงความรักชาติบ้านเมืองด้วยความเสียสละอย่างแรงกล้า ในเมื่อถึงคราวจำเป็นเพื่อกอบกู้ชื่อเสียงและบอณกษัตริย์บ้านเมือง ยิ่งยงท่านท้าวสุรนารีวรดีศรี

โดยที่ท่านท้าวสุรนารีวรดีศรี ท่านเป็นชาวนครราชสีมา จึงหวังอย่างแน่นอนว่า ชาวนครราชสีมาจะได้ดำเนินรอยตามท่านวรดีศรีผู้ในการแสดงความกล้าหาญการเสียสละ ในเมื่อถึงคราวจำเป็นเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติทุกโอกาสตลอดไป

ในวาระแห่งการประกอบพิธีอันสำคัญและมีเกียรติยิ่งนี้ ข้าพเจ้าขอถือโอกาสกล่าววาทะ เพื่อสนองคุณงามความดีของท่านทั้งหลาย ที่ได้มีกตัญญูต่อบุคคลที่ท่านผู้ทำคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่ชาติบ้านเมืองว่า บรรพบุรุษของเราแต่กาลก่อนได้กอบกู้เอกราช อุดมธรรมาภิบาลไว้ให้แก่เราจนครบถ้วนทุกถ้วนด้วยความสามารถและเสียสละทุกอย่าง ซึ่งพวกเราในสมัยนี้ย่อมต้องรักษามรดกแห่งความเป็นเอกราช และความเป็นไทยไว้ให้ยั่งยืนถาวรตลอดไปชั่วกัลปาวสาน การที่จะกระทำให้ได้ผลเช่นว่านั้น เราจะต้องช่วยกันบ่มบ่มรักษาชาติบ้านเมืองให้ปลอดภัยทุกวิถีทาง กล่าวคือ ต้องช่วยกันบ่มบ่มกันภัยที่จะมาคุกคามทำลายสวัสดิภาพและเสถียรภาพของชาติ ด้วยประการใด ๆ เช่น ภัยในทางเศรษฐกิจ ภัยทางฉ้อฉลการเมือง และภัยของการสงคราม เป็นต้น

จึงขอให้เราทั้งหลายช่วยกันบ่มบ่มกันภัยทางเศรษฐกิจ โดยวิธีที่ช่วยกัน

ประหยัดการใช้จ่ายต่าง ๆ ช่วยกันในการผลิต เช่น ทำการอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ ตามกำลังความสามารถและทำอย่างจริงจังให้เป็นตาเป็นต้นโดยทั่วถึงกันทุกครัวเรือน เมื่อผลการผลิตนั้นจะได้เป็นประโยชน์แก่ครอบครัว และเมื่อเหลือกินเหลือใช้จะได้นำออกจำหน่ายเป็นสินค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ จะได้ทำให้การเศรษฐกิจของชาติมั่นคงและเป็นบ่มแผ่น พothจะบำรุงประเทศบ้านเมืองให้มั่งคั่งเข้มแข็ง และเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

การป้องกันทางราชการเมือง เนื่องจากในเวลานี้ประเทศต่าง ๆ ในโลกแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือฝ่ายเสรีประชาธิปไตย กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ฝ่ายเสรีประชาธิปไตย มีหลักใหญ่ในการปกครองให้ประชาชนพลเมืองมีสิทธิและมีเสรีภาพสมบูรณ์ ให้ความเป็นธรรมไม่กดขี่ข่มเหง ฝ่ายคอมมิวนิสต์มีหลักใหญ่ในการปกครองประชาชนพลเมืองโดยจำกัด และบนทอนรอนสิทธิเสรีภาพ มีการกดขี่ข่มเหงโดยไม่เป็นธรรม ประเทศที่เป็นฝ่ายเสรีประชาธิปไตยมีมากกว่า ๕๐ ประเทศ ประเทศไทยอยู่ในฝ่ายประเทศที่เป็นเสรีประชาธิปไตย ซึ่งมีประเทศใหญ่ ๆ คือ อเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศสรวมอยู่ด้วย แต่ประเทศที่เป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์นั้น มีประมาณไม่ถึง ๑๐ ประเทศ ในขณะนี้ทางฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้พยายามที่จะแซกซึมลัทธินี้ไปยังประเทศต่าง ๆ แม้ในประเทศเรา โดยเหตุนี้เราจึงจำเป็นต้องป้องกันลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งไม่เหมาะสมกับประเทศเรา เพื่อรักษาไว้ซึ่งชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ให้มั่นคงถาวรอยู่ชั่วดึกดำบรรพ์ โดยวิธีบำเพ็ญกรณียกิจต่าง ๆ ด้วยความ

สามัคคีกัน ด้วยความเสียสละให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมของชาติ เคารพ
 สักการพระมหากษัตริย์ โดยไม่ละเมิดด้วยประการใด ๆ ช่วยกันทะนุบำรุงศาสนา
 ให้เจริญวัฒนาถาวรด้วยประการต่าง ๆ เคารพและปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน
 เว้นการกระทำชั่ว ประพฤติแต่ความดีมีศีลธรรมประจำใจ มักคัญญ
 กตเวทีเป็นต้น นอกจากนี้จะต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง ไม่
 ละเมิดกฎหมาย ประพฤติตนในทางที่ชอบ มีสัมมาอาชีวะ และนิยมระบอบ
 ประชาธิปไตย รู้จักแพ้รู้จักชนะ รู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่น โดยมีเหตุผล
 เป็นต้น

การบ่งกนัยทางการสงครามนั้น ต้องอาศัยคนไทยทั้งชาติ มี
 ความสามัคคีสามัคคีกัน อย่าแตกแยกกัน อย่าอิจฉาริษยากัน อย่าให้ร้าย
 กันต้องรวมมือกันเสียสละทุกอย่างทุกประการ แม้ชีวิตและเลือดเนื้อ เพื่อบริการ
 รักษาชาติบ้านเมือง ซึ่งเรื่อนทางฝ่ายรัฐบาลได้ดำเนินการด้วยความร่วมมือ
 ของท่านทั้งหลายอยู่อย่างเต็มกำลังความสามารถแล้ว ในเรื่อนนี้ของม่นอยู่
 ในหลักที่ว่า “แม่หัวงตงตงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ ถึตรุกดาม่า
 ประจัญ ขาจตุรีปุตถาย ” ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัวนั้น โดยตลอดไป

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาโดยย่อพอสมควรแล้ว หวังว่าท่านทั้งหลายคงได้
 ทราบจากที่รัฐบาลได้ชี้แจงมาโดยลำดับ และช่วยกันปฏิบัติโดยพร้อมเพรียง
 อยู่แล้ว

ในการที่ท่านข้าราชการ ฝ่ายทหาร พลเรือน ตำรวจ จตุร พ้อคำ

ประชาชน ในจังหวัดนครราชสีมา ได้พร้อมกันจัดให้ม้งานฉลองอนุสาวรีย์
ท้าวสุรนารี ประจำปี ๒๔๙๔ ขึ้นครั้งน ข้าพเจ้าในนามของรัฐบาลแห่งพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอชมในความสามัคคีพร้อมเพรียง ความเป็นผู้มีกตัญญู
กตเวทิตะของท่านทั้งหลายโดยทั่วกัน

ข้าพเจ้ามีราชการจำเป็น ไม่มีโอกาสมาร่วมในงานนี้ได้ จึงขอมอบ
ให้ขุนคลังอุทิศศึกษากร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นำพวงมาลา
มาวาง ณ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ในวันประกอบพิธีแทนข้าพเจ้า

ในที่สุดนี้ ขอเชิญเชิญอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และอำนาจความ
ศักดิ์สิทธิ์ของท่านท้าวสุรนารี จงดลบันดาลให้ท่านมาร่วมในงานนี้ และชาว
นครราชสีมาทั้งหลาย จงมีความเจริญด้วยจักรพิภพและปลอดภัย ชะนัตถ
ทั้งหลาย มีความสุขเกษมสำราญ เพื่อเป็นกำลังตั้งเสริมหนุนบำรุงประเทศชาติ
ให้เจริญวัฒนาถาวรสืบไปเทอญ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

นายกรัฐมนตรี

“ ผู้ที่หมกมุ่นแต่เงิน ชอบยอมหอมฟุ้งอยู่ในโลกเสมอ ”

อนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๗๗ ดังกล่าวมาแล้ว
 ต่อมาทางคณะกรรมการจังหวัดนครราชสีมา ได้จัดการทำการฉลองประจำปีเสมอ
 มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้วทางคณะกรรมการจังหวัดได้มีคำสั่ง
 มอบกิจการนี้ให้คณะเทศมนตรีเมืองนครราชสีมา เป็นผู้ดำเนินงานจัดการฉลอง
 ประจำปีต่อไป ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๔ กระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งให้คณะ
 กรรมการจังหวัดนครราชสีมา รับโอนงานฉลองประจำปีอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
 จากเทศบาลเมืองนครราชสีมา มาจัดทำในหน้าที่ของคณะกรรมการจังหวัด
 นครราชสีมาต่อไป ดังปรากฏในดำเนาคำสั่ง ๒ ฉบับ ดังต่อไปนี้

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

(ดำเนา)

ที่ ๑๖๒๓/๒๔๘๓

ศาลากลางจังหวัดนครราชสีมา

๒๖ เมษายน ๒๔๘๓

เรื่อง มอบงานพิธีต่าง ๆ ให้แก่เทศบาล

จาก คณะกรรมการจังหวัดนครราชสีมา

ถึง คณะเทศมนตรีเมืองนครราชสีมา

เนื่องจากหนังสือจังหวัดที่ ๓๙๓๐๗/๒๔๘๓ ลงวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๘๓

แจ้งเรื่องมอบงานพิธีวันสงกรานต์ใหม่ให้แก่เทศบาล เป็นผู้ดำเนินการตามหนังสือ
ของกระทรวงมหาดไทย นั้น

บัดนี้ จังหวัดได้จัดดำเนินงานสงกรานต์ใหม่ พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นการเสร็จ
เรียบร้อยแล้ว ฉะนั้น ดังแต่บัดนี้เป็นต้นไป จังหวัดขอมอบงานพิธีต่าง ๆ
ซึ่งมิใช่เป็นงานพิธีของชาติตามทางราชการกำหนดไว้ให้แก่เทศบาล เจ้าของ
ท้องถิ่นเป็นผู้จัดทำเอง ดังต่อไปนี้ คือ

๑. งานหล่อเทียนเข้าพรรษาซึ่งทางจังหวัดได้กระทำทุกปี
 ๒. งานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี
 ๓. งานวันสงกรานต์ใหม่
- ฉะนั้น จึงแจ้งมาเพื่อทางเทศบาลจะได้จัดการดำเนินงานต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

ชื่น ไชยศิริ

ปลัดจังหวัดรักษาราชการแทน

(ดำเนา)

ที่ ๖๖๕๗/๒๔๙๔

กระทรวงมหาดไทย

๘ พฤษภาคม ๒๔๙๔

เรื่อง การจัดงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีประจำปี

แจ้งความมายัง คณะกรรมการจังหวัดนครราชสีมา

เนื่องจากผู้รักษาการในตำแหน่งข้าหลวงตรวจการกระทรวงมหาดไทย ภาค ๓ ได้รายงานกิจการและผลการปฏิบัติงานอบรมประชาชนในคราวจัดงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ซึ่งทางเทศบาลเมืองนครราชสีมาเป็นเจ้าหน้าที่จะดำเนินการไปยังประชาชนกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชน และได้เสนอแนะไปด้วยว่า ท้าวสุรนารีได้ทำคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติ การจัดงานฉลองในคราวต่อไป ควรมอบให้คณะกรรมการจังหวัดเป็นเจ้าหน้าที่จะดำเนินการเอง เพื่อจะได้ปรับปรุงขยายงานให้มโหฬารยิ่งขึ้น ขอเสนอแต่งตั้งกถาว์แล้ว ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมาได้ดำริเห็นชอบด้วย

เรื่องนี้ ประธานกรรมการอบรมข้าราชการและประชาชนได้รับทราบแล้ว และส่งเรื่องให้กระทรวงมหาดไทยพิจารณาดำเนินการต่อไป ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาแล้ว เห็นว่าการจัดงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีในคราวต่อไป ควรให้คณะกรรมการจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการแบ่งหน้าที่กันจัดทำเป็นตอน ๆ เพื่อได้อาศัยหน่วยราชการต่างๆ เข้ามาร่วมงานได้เต็มที่ และประสานกับหน่วยราชการทางส่วนกลาง ซึ่งจะได้จัดตั้งออกมาสมทบร่วมจัดงานด้วย อันจะเป็นการเพิ่มพูนให้งานมีเกียรติภาพยิ่งขึ้น

กล่าวที่เทศบาลจะดำเนินการอยู่แต่โดยดำพัว

ฉะนั้น จึงแจ้งมาให้ทราบ เพื่อจักได้ดำเนินการรับโอนงานของ
อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีจากเทศบาลเมืองนครราชสีมา มาจัดทำในหน้าที่ของ
คณะกรรมการจังหวัดต่อไป

ขอแสดงความนับถือ

(ลงชื่อ) รามราชภักดิ์

(พระยารามราชภักดิ์)

ปลัดกระทรวงมหาดไทย

ดำนาคำดังทงน ให้พันตรี หลวงศรีโยธา พิมพ์ลงในประวัติท่าน
ท้าวสุรนารีได้ ดังคำต้นของท่านผู้หญิงละเอียด พิมพ์ลงกรม และ ของท่าน
จอมพล ป. พิมพ์ลงกรม ซึ่งได้ให้ดำเนินไปแล้ว

วรคตคณารักษ์

ข้าหลวงประจำจังหวัดนครราชสีมา

๓๓ สิงหาคม ๒๔๗๔

๗๐

(ลำเนา)

กระทรวงศึกษาธิการ

๖ เมษายน ๒๔๘๔

เรื่อง เกียรติคุณของท่านท้าวสุรนารี
เรียน ท่านพันตรี หดวงศ์โยธา

ตามที่ปรากฏถึงคุณงามความดีของท่านท้าวสุรนารี นั้น ข้าพชน
ทั้งหลายย่อมตระหนักว่า ท่านท้าวสุรนารี เป็นผู้กล้าหาญอย่างยิ่ง
ได้สร้างเกียรติประวัติไว้อย่างดีเลิศ วิญญาณย่อมจะไม่ลืมพระคุณท่านไป
ชั่วกัลปาวสาน

ขอแสดงความนับถือ

ขุนคลังศึกษากร

(ขุนคลังศึกษากร)

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เพื่อส่งเสริมเกียรติคุณของท่านท้าวสุรนารียิ่งขึ้น จึงไปหาท่านแม่ทัพ กองทัพที่ ๒
ขอสำเนาแจ้งความทหารบก เรื่อง ขนานนามค่ายทหาร ๕ แห่ง มาตีพิมพ์ลงในประวัติท้าว
สุรนารี ท่านมีความยินดีและอนุญาตให้ ดังมีข้อความต่อไปนี้

(สำเนา)

แจ้งความกองทัพบก

ที่ ๓๕/๑๒๓๒๓

เรื่อง ขนานชื่อค่ายทหาร

ด้วยทางราชการกองทัพบกพิจารณาเห็นว่า โรงทหารที่ตั้งประจำ
ในจังหวัดนครราชสีมา, จังหวัดพิษณุโลก, จังหวัดอุดรธานี, จังหวัด
นครราชสีมา และจังหวัดอุดรธานี (เฉพาะที่ตำบลหนองขอนกว้าง) รวม
๕ แห่ง สมควรที่จะได้มีการขนานชื่อค่ายเป็นวิสัยนามต่าง ๆ ตามหลัก
สากลนิยมที่ในนานาประเทศปฏิบัติกันอยู่ เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ท่านผู้เริ่ม
สถาปนาถ้ำกำเนิดโรงทหารนั้น ๆ หรือเพื่อเป็นเกียรติแก่พระบรมชัฏวงศ์
ประกอบคุณความดีเป็นคุณประโยชน์แก่กองทัพไทยและประเทศชาติ ซึ่งมี
ความสำคัญกับพสกนิกรจังหวัดที่ตั้งโรงทหารนั้น ๆ ตามที่ปรากฏหลักฐานอยู่
ในตำนานและประวัติศาสตร์ของชาติไทยมาแล้ว จึงได้รายงานกระทรวงกลาโหม
พิจารณาดำเนินการ ขอพระราชทานขนานชื่อค่ายทหารที่ตั้งอยู่ใน ๕ จังหวัด
ดังกล่าวนี้ ตามที่สภากองทัพบกได้พิจารณาเห็นชอบแล้ว คือ

๑. โรงทหารจังหวัดนครราชสีมา ขอพระราชทานขนานชื่อว่า
“ค่ายวีรราชู”

๒. โรงทหารจังหวัดพิษณุโลก ขอพระราชทานขนานชื่อว่า “ค่าย

สมเด็จพระนครหรรษา ”

๓. โรงทหารจังหวัดอุดรดิถี ขอพระราชทานขนานชื่อว่า “ค่ายพิชัยดาบหัก”
๔. โรงทหารจังหวัดนครราชสีมา ขอพระราชทานขนานชื่อว่า “ค่ายสุรนารี”
๕. โรงทหารจังหวัดอุดรธานี (เฉพาะที่ตำบลหนองซอนก้าง) ขอพระราชทานขนานชื่อว่า “ค่ายประจักษ์ศิลปาคม”

บัดนี้ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้แจ้งผลการพิจารณาดำเนินการขอพระราชทานขนานชื่อค่ายทหาร ตามที่กระทรวงกลาโหมนำเสนอโดยหนังสือ ท.ห. ๗๔๖๒/๒๔๙๔ ลง ๒๐ กรกฎาคม ๒๔๙๔ ว่า พณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี พิจารณาเห็นชอบด้วย และได้ทำความกราบทูลพระกรุณาแด่ขอฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทรงทราบแล้ว ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นอันโปรดให้ขนานชื่อค่ายทหาร ตามที่ขอไปทั้ง ๕ แห่งแล้ว

ฉะนี้ จึงแจ้งความให้ทราบทั่วกัน

แจ้งความ ณ วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๔๙๔

(ลงชื่อ) พล.อ. ผ. ชูณหะวัณ

ผบ. ทบ.

เป็นตำแหน่งถูกต้อง

พ.อ. ฉ. สุขโกศล

หัวหน้าแผนกกลาง สช. ทบ.

เพื่อตั้งเสริมและประกาศเกียรติคุณท่าน

ท้าวสุรนารี จึงอนุญาตให้นำไปตีพิมพ์ใน

หนังสือเป็นการเผยแพร่ได้

พล.ต. ค. สุทรานินทร

เสช. ท. ๒

ทำการแทน ผบ. ภาค ทบ. ๒

๑๖ ต.ค. ๙๔

พิมพ์

โรงพิมพ์วิโรจน์บัณฑิต

3975 ก. ถนนอมราช

นครราชสีมา

นายสมศักดิ์ ตามพัสกร

ผู้พิมพ์ และผู้โฆษณา

27 ต.ค. 94